

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BİNGÖL SANCAK YÖRESİ MASALLARINDA
MOTİF

Münevver AKBANA KARABEYESER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

BİNGÖL – 2025

UNİVERSİTEYA BİNGOLİ
ENSTİTUYA ZIWANANÊ GANİYAN
QISIMÊ ZIWAN U EDEBİYATÊ ZAZAKİ

VISTONIKANÊ MINTIQAYÊ XUEŞKAR Ê ÇOLİGİ
DI MOTİF

Münevver AKBANA KARABEYESER

TEZÊ MASTERİ

Şormend

Prof. Dr. Hasan ÇİFTCİ

BİNGÖL – 2025

FİHRİST

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	II
TEZ ONAY SAYFASI.....	III
XULASA	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
VATEYO VERİN.....	VII
KILMNUŞTEYİ.....	VIII

QISIMÊ YOYIN

1. DESTPÊKERDIŞ.....	1
1.1. Derheqê Kıtabê <i>Waka Lu</i> dı	2
1.2. Derheqê Kıtabê <i>Hebîkê Henar</i> dı	3
1.3. Daşmasnayışê Xueşkar	3

QISIMÊ DIYIN

2. VISTONİK ÇITA YA?	6
2.1. Xısusiyeti Vıstonikan.....	6
2.1.1. Xısusiyeti Şeklê Vıstonikan	7
2.1.2. Xısusiyeti Muhtewaya Vıstonikan	7
2.2. Xısusiyeti Vıstonikanê Xueşkar.....	8
2.2.1. Hetê Şekîlî ra Xısusiyeti Vıstonikanê Xueşkar.....	8
2.2.2. Hetê Muhtewa ra Xısusiyeti Vıstonikanê Xueşkar	9
2.3. Xebatî ki Heta İka Derheqê Vıstonikan dı Biyi	10
2.4. Stith Thompson u Motif.....	10
2.4.1. Babiyê Folklorî: Stith Thompson.....	11
2.4.2. Motif Çıta ya?	12

QISIMÊ HİRİYIN

3. HETÊ MOTİFAN RA TEHLİLÊ VISTONIKANÊ XUEŞKAR	14
NETİCE	51
BİBLİYOGRAFYA	53
TÜRKÇE GENİŞ ÖZET	55

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım *Bingöl Sancak Yöresi Masallarında Motif (Vistonkanê Mintıqayê Xueşkar ê Çoligi dı Motif)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10 /11/ 2025

Münevver AKBANA KARABEYESER

TEZ ONAY SAYFASI

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Münevver AKBANA KARABEYESER tarafından hazırlanan *Bingöl Sancak Yöresi Masallarında Motif* başlıklı bu çalışma, 10/09/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliğiyle*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ	İmza:
Üye	: Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Danyal APUHAN	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2025 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BEDEVA
Enstitü Müdürü

XULASA

Ina xebat derheqê vıstonikanê nahiyeya Çoligi Xueşkar dı biya. Vıstoniki ki verco arye diyayi bi u kıtabanê *Waka Lu* (2020) u *Hebıkê Henar* (2021) dı neşır bibi ına xebat dı goreyê tesnifê *Motif Index of Folk-Literature* ê Stith Thompsoni tehlil biyi.

Xebat dı verco derheqê tarix u coğrafyaya Xueşkar dı melumat diyayo dıma mefhumî vıstonik u motif izeh biyi u derheqê Stith Thompsoni u eserê ey *Motif Index of Folk- Literature* dı bı kılmi melumat diyayo.

Qısımo esas ê xebat dı hetê motifan ra tehlilê vıstonikan ca geno. Peyniya xebat dı zi yo xulasaya hiraya Tırki ameya dayış.

Kelimeyi Muhimi: Vıstonik, Motif, Stith Thompson, Çolig, Xueşkar.

ÖZET

Sancak Masallarında Motif başlıklı bu çalışmada Bingöl'ün Sancak yöresinden derlenen ve daha önce *Waka Lu* (2020) ve *Hebıkê Henar* (2021) eserlerinde yayımlanan masallar Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature tasnifine göre motifler açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Sancak'ın tarihi ve coğrafyası hakkında bilgi verilmiş, masal ve motif kavramları açıklanmış, Stith Thompson ve Motif Index of Folk- Literature adlı eseri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çalışmanın asıl yoğunluk merkezini oluşturan bölümü ise bu masalların motif yönünden incelenmesi olmuştur. Çalışmanın sonunda, Zazaca bilmeyenlerin de çalışmadan faydalanabilmesi için geniş bir Türkçe özete yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Motif, Stith Thompson, Bingöl, Sancak.

ABSTRACT

This study, titled “Motifs in Sancak Tales”, examines folktales collected from the Sancak region of Bingöl and previously published in *Waka Lu* (2020) and *Hebikê Henar* (2021) in terms of motif according to Stith Thompson’s *Motif Index of Folk-Literature* classification.

The study first provides information about the history and geography of Sancak, then explains the concepts of folktale and motif, and briefly provides information about Stith Thompson’s *Motif Index of Folk Literature*.

The main focus of the study is the examination of these folktales in terms of motifs. A comprehensive Turkish summary is included at the end of the study to ensure that those who do not speak Zazaki can benefit from the study.

Keywords: Tale, Motif, Stith Thompson, Bingol, Sancak

VATEYO VERİN

Virê şaran; zê vıstonık, vateyanê verinan, idyoman, destanan u efsaneyan miyanê edebiyatê fekki ê inan dı pê hezar serran neqılê neslanê neweyan beno. Ini numuneyan ra bixısusiyet vıstonıki bınêna verni dı êseni çunki zafiya ini unsuranê edebiyatê fekki hetêk ra zi miyanê vıstonıkan dı ca geni. Merdım eşkeno vajo heta tarixê 1990'an vıstonıki miyanê Zazayan dı eğleb aşmanê zımıstani dı zê yo şênayi ameyên vatış. Ino tarix ra pê, şeklê cuyayışê şari bediliya. Şari dewi ca verdayi u şeheran dı ca da xu; hali hazır zafiya nıfusê Zazayan şeheran dı cuyeno. Heto bin ra sayeyê her ca resayışê mekteban dı, wendoği zedyayi, hetêk ra zi televizyon u telefonanê aqılan heyatê şari ser zaf tesir kerd. Hını zê veri edetê yoca ameyiş u vıstonıkan vatış diya wera. Ino sebeb ra zi şar hêdi hêdi vıstonıkan keno xu vir a.

Sebebi ki cor dı vajiyayi ê sebeban ra ma bınateyê serranê 2018-2021 dı vıstonıki mıntıqayê Xueşkar arye dayi bi dıma ini vıstonıki dı kıtaban dı neşır kerdı bi. Ina xebat dı zi ê vıstonıki ki ma ê dı kıtaban dı neşır kerdı bi ma ê vıstonıki çarçewaya xebata Stith Thompsoni *Motif Index of Folk-Literature* dı tehlil kerdı.

Bellikerdişê mewzuyê tezi ra heta temambiyayışê tezi heme gaman dı rehberiya şormendê mı Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ semedê mı zaf muhim bi. Ez şormendê xu ri zaf teşekur kena. Heto bin ra sare dı dadiya mı, êyi ki mı ri vıstonıki vati u temelê ina xebat ard meydan ez inan ri zi zaf teşekur kena.

KILMNUŞTEYİ

DİA: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

Neq: Neqıl

S: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

QISIMÊ YOYIN

1. DESTPÊKERDIŞ

Vıstonıki, yo qısımî muhim ê edebiyatê şari yi u pê vatış nesıl ra nesıl neqıl benî. Bı ino qeyde, miyanê vıstonıkan dı cuyayışê yo şari neqılê nesla newe beno. Edetê şari, baweriyi şari, heyato sosyal ê şari pê vatışê vıstonıkan reseno qıjanê inan. Vıstonıki miyanê şari dı çıqas zê yo wasıtaya keyfî u şênayi biyerizanayış u qebulkerdiş zi miyanê vıstonıkan dı zaf hikmet, zaf ders u ibret estî. Vatoğ ha pê hayidar bo ha pê hayidar nêbo pê vatışê vıstonıkan, guesdaran beno dınyayêka geyali u hediseyi ki a dınyaya geyali dı viyereni, inan ser ra hem tecrubeyanê şaranê verinan hem zi hikmet u ibretan muejneno ini guesdaran.

Goreyê tesbitan, edebiyatê Zazaki dı nuşteyi verini hetê Peter Lerchi ra qeyd biyi u nusiyyai. Qeydi ki Lerchi 1856 dı gureti miyanê inan dı hiri hebi vıstonıki zi estî (Lerch:1857; Aslanoğulları:2014:12). Inay ra merdım eşkeno vajo edebiyatê Zazaki ê nuşteki pê edebiyatê şari dest pê kerdo. O tarix ra heta eyro zaf teni edebiyatê şari ê Zazaki ser xebıtiyyai. Zê vıstonık, efsane, mesela, deyir zaf eseri edebiyatê şari qeyd biyi u bı qeydeyê kıtabi neşır biyi. Serranê 2010 ra pey, universiteyan dı programê master u doktora ê Qısımê Zıwan u Edebiyatê Zazaki abiyi. Inay ra pey edebiyatê şari ê Zazaki ser zaf tezi zi nusiyyai.

Ini xebati qey Zazaki zaf muhimi çunki Zazaki roj bı roj şına şari vir ra, kelimeyi Zazaki mıreni u werte ra wedariyeni. Zıwanê Zazaki serranê peyinan dı hetê nesla newe ra zaf qısey nêbeno u ino samed ra zi koto bınê tehlikeyê vinbiyayış u mergi. Heta vist-hiris serr itya ra ver pilan keye dı qıjanê xu ri vıstonıki vatên ge ge zi cemaet ameyên piser u pilan xu miyan dı vıstonıki vatên u ini vıstonıki bı ino qeyde miyanê şari dı cuyayên labelê davist-dahiris serra peyin dı pê tesirê bediliyayışê heyati u eraverşiyayışê teknoloji hini vıstonıki nêyeni vatış. Heto bin ra ê merdımı ki verco vıstonıki vatên ê zi hêdi hêdi dınyaya xu tamam keni u miyanê ma ra şını. Ino rıd ra vıstonıki Zazaki çıqas şino virê şari ra şını u benî vin. Ino weziyetê Zazaki ma ser zaf tesir kerd u ma waşt malzemeyê Zazaki arıyebıdı. Pê ino fikir ma zê vıstonık, vateyê verinan, idyom unsuri edebiyatê şari arıyedayi.

Wextê aryedayişê vîstonîkan dî ma merdîmanê pîlanê dormaleyê xu ra gueştariya vîstonîkan kerd. Ê vîstonîki ki ma arye dayi, dî kıtaban dî (*Waka Lu*-2020, *Hebîkê Henar*-2021) neşîr biyi. Ê merdîmi ki ma tera gueştariya vîstonîkan kerd heme şarê nahiyeya Çolîgi Xueşkar ra bi. Ina xebata tezi dî zi ma waşt ê vîstonîkan goreyê qeydeyanê îlimê edebiyatê şari tehlîl biker. Vîstonîki pê metodê Motif Index of Folk-Literature ê şînas u zanayeyê edebiyatê şari Stith Thompsoni tehlîl biyi.

Ina xebat dî vîstonîki mîntîqayê Xueşkar ca geni. Bê merkezê Xueşkar, dewanê cî dî zi Zazayi cuyeni. Dewanê Uzunsawat (Uzunsavat), Qerwelon Cuar (Yazgûlû), Gelon Awas (Sudûgûnû-tor mezrayan), Mazrê Diyar (Akbudak), Buun (Kurtuluş) dî teyna Zazayi cuyeni. Dewanê Xurxurîk (Ünlûce), Masîla (Balıklıçay) dî zafîya nufusi Zazayi la Kurdi zi îni dewan dî estî. Dewanê Simsuer (Gümüşsuyu), Şueğ (Arıcılar), Dereyê Sîlo dî zi zafîya nufusi Kurdi la tede Zazayi zi estî.

Îni vîstonîki bînatîyê serranê 2018 u 2021 dî aryedîyayi. Wext ma qerarê aryedayişê vîstonîkan da îna dor ma gêrayi merdîmanê ki vîstonîkan zani. Ma îni merdîmi tesbît kerdî la îna dor zewna meselayi veciyayi ma ver. Tay merdîman vatên ma qayil niyi şîma vengê ma qeyd bikeri, taynan zi musade kerdên ma vengê yîn qeyd biker la şert eştên ma ver ki gereka çîkes gueştariya yîn nikero.

Vatoği vîstonîkan eğleb cîni bî u zafî ra zi yî qayil nibi ma qeyd bîger. Axîrî ma suez da yîn ki ma qeydê yîn bê rîzaya yîn nidani gueştarîkerdîş. Reyna zi tay vatoği iqna nibi la tay iqna biyi u vîstonîki vatî. Ge ge cîniyi keyeyan dî ameyni pîser u xu mîyan dî sohbet kerdên. Ma çend dori îno qeyde mîyanê sohbeti dî behsê vîstonîkan kerd u zaf vîstonîki îni sohbetan dî qeyd kerdî. Hetêk ra vatoğ vîstonîk vatên hetêk ra sohbet dewam kerdên, ge ge vatoğ kerdên xu vîr ra, o wext ê bîni kotên bînate u ardên vatoğ vîr u vatoğ o qeyde vîstonîka xu tamam kerdên. Zeg cor dî zi behsê cî bî vîstonîki ki îno tez dî tehlîli benî, heme verco kıtabanê *Waka Lu* u *Hebîkê Henar* dî neşîr biyi. Inay ra îna xebat dî, çîmeyî xebat hîni vatoğan ra wet îni her dî kıtab î. Cêr dî derheqê kıtaban dî melumat diyeno.

1.1. Derheqê Kıtabê *Waka Lu* dî

Îno kıtab serra 2020 dî neşîrxaneyê Vîr dî neşîr biyo. Kıtab 112 rîpeli yo. Kıtab dî 25 vîstonîki ca geni. Înan ra 15 vîstonîki ya bî temami vîstonîki heywanan î ya zi

serqehremanê vıstonık heywan o, 10 vıstonıkan dı zi behsê meselayanê bınateyê insanan beno. Vıstonıki ki eser dı ca geni: 1-Waka Lu, 2-Lu u Kırıng, 3-Keku, 4-Heş u Lu, 5-Verg u Heş u Lu, 6-Wayê Hot Bırayon, 7-Mar u Lu, 8-Hemo Zerd, 9-Yariya Lu u Vırıka Heşi, 10-Kênê Pir, 11-Legleg, 12-Verg, 13-Veyv u Vısturi, 14-Ziz u Zizalek, 15-Fat u Heş, 16-Cınawır u Lu, 17-Henar, 18-Luyê Kuye u Luyê Deşt, 19-Wısıf Şino Esker, 20-Dik u Kerg, 21-Heş u Guelık, 22-Miyerık, 23-Kerg u Lu, 24-Eyşık u Fatık, 25-Hiri Bırayi.

1.2. Derheqê Kitabê *Hebıkê Henar* dı

Kıtabê *Hebıkê Henar* serra 2021 dı neşırxaneyê Vir dı neşır biyo. Ino kitab 112 rıpelı yo. Kitab dı 14 vıstonıki ca geni. İni vıstonıkan ra 8 vıstonıki ya bı temami vıstonıki heywanani ya zi serqehremani vıstonıkan heywan i, 6 vıstonıkan dı zi ya heme qehremani insan i ya zi gıraniya qehremanan insan i. Vıstonıki ki kitabê Hebıkê Henar dı neşır biyi ini yi: 1-Lu u Kerce, 2-Hen u Hot Bırayi, 3-Cil u Cemcil, 4-Hebıkê Henar, 5-Heş Vêşun, 6-Dadi u Way u Hiri Bırayi, 7-Her u Lu u Cınawır, 8-Dik u Padişah, 9-Gıno, 10-Way u Hot Bırayi u Hemlık, 11-Dik u Kerg u Lu, 12-Kêneka Bêaqıl, 13-Guelık u Gındo, 14-Heş u Lu.

1.3. Daşmasnayışê Xueşkar

Xueşkar, yo nahiye ya tarixi ê Çoligi ya. Tarix dı eğleb mıntıqayê Geği ser dı biya. Hetê idari ra Osmaniyan ra ver seni yo teqşimat bıbı derheqê ay dı ma dest dı yo melumato zelal çino. La wexto ki ino mıntıqa sareyê seserra 16'ın dı kot destê Osmaniyan ıno tarix ra pê teqşimato idariyo ki vıraziyayo qeyd biyo u hal hazır wesiqa yi ey arşivan dı ca geni.

Wextê Osmaniyan dı Geği statuya sencağ dı bı u verco besteyê wilayetê (Beylerbeyliği) Diyarbekiri bı, 1535 ra pey bestiyeno wilayetê Erzurumi ya. Geği, serranê verinan ê Cumhuriyeti dı yo qezaya Erzincani bı. 1936 dı wilayet biyayışê Çoligi ra pê, bı statuyê qeza bestiyeno Çolig a u hema zi ino hal dewam keno (Erpolat, 2008:13).

Ino bınate dı roniyayışê wilayetê Çoligi u itya ra bestiyayışê qezaya Geği ra pey, nameyê *Sancak* dı yo nahiye ya newe roniyena. İna nahiye tor merkezi, 19 dewan ra yena meydan.

Nameyê dewan 1. Hoşkar, 2. Karapınar, 3. Büyükbaşköy, 4. Küçükbaşköy, 5. Baban, 6. Şirnan, 7. Hilbizen, 8. Zağ, 9. Sancak Simsoru, 10. Mezracık, 11. Lek, 12. Uzun Sıvat, 13. Şup, 14. Masala Maa Horhorik, 15. İsvirit, 16. Kemah, 17. Geylan, 18. Yukarı Kara Veylan, 19. Aliyaran (Kaya, 2011:144). Ino teqsimat dı dewa Aliyaran merkeza Senceq bi.

Tırkiya dı idareyê nahiyeyan 1970 ra pey hêdi hêdi diya wera. Ino tarix ra pey mudiri nahiyeyanê ki mudeyê wezifeyê inan tamam bı ya biyi teqawıt ya zi wefat kerd qey herında inan hını tayin niviraziya. Qısmêkê nahiyeyan biyi qeza qısmêk dı zi dewi ki besteyê inan biyi bestıyayi zewna qezayana u ino qeyde nahiyeyi werte ra wedariyayi (Şahin, 2006:308).

1995 dı Senceq dı belediye roniyaya u 1996 dı belediya kota fealiyet. Merkeza Senceq, Çolig ra 31 km duri ya. Nameyê Hoşkar, Yeşilova, Büyükbaşköy, Küçükbaşköy, Çimenli, Karapınar u Akbudak dı 8 mehellayi Senceq esti. Nıfusê Senceq nızdiya 3 hezari yo.

Goreyê hududê eyroyini, hetê verroci u rocveteyê Xueşkar dı Çolig, zımayê cı dı Geği (Kiği) u Azarpêrt (Adaklı), hetê rocawani dı zi qezaya Xarpêti Depe (Karakoçan) esta.

Erdê Xueşkar zê zafiya erdê Çoligi kuyestan o. Berziya cı 1500 metre ya. Miyanê erdê kuyestani dı deşta Senceq istisna ya. Ina deşt nızdiya 100.000 donım a u miyanê erdê Geği, Azarpêrt, Kanireş, Çerme u Xorxol dı raşteyo tor hira ya. Heto bin ra bendawa Ğeyda ki deşta Çoligi pê awdiyena zi hududê Senceq dı dewa Uzunsawat dı ca gena.

Ino mıntıqa dı tarix dı zaf hadiseyi muhimi ameyi meydan. Inan ra yo, tarix ra wedariyayişê dewleta Qaraqoyuniyan o. Padişahê Qaraqoyuniyan Cihan Şah rameno dewleta Akqoyuniyan ser labelê 10 Tısrino Peyin 1467 dı mıntıqayê Senceq dı hetê eskeranê Akqoyuniyan ra kışiyeno. Ino hadise ra pey dewleta Qaraqoyuniyan quwet ra kuwena, peyni dı 1469 dı şiyena ra (Konukçu, 1993:536; Sümer, 2001:434).

Zeg melumatanê corinan dı zi êseno tarix dı semedê ina coğrafya, dı nameyi şıxuliyayi. Inan ra nameyo verin Hoşkar o. Çımeyan dı zê Hoşger (Koç, 2004:150), Hoşker (Sağlam, 2019:604), Hoşkar nameyi cı esti. Reyna goreyê melumatan ge ge pê

nameyê Senceq, ge ge zi pê nameyê Hoşkar timotım yo nahiye itya dı biya. Qeydeyo ki Koç u Sağlam neqıl keni Senceq yo nahiye ya u Xueşkar (Hoşger/Hoşker) zi yo dewa ına nahiye ya. La goreyê Cevadi, Hoşkar bı xu nameyê nahiye yo (Cevad, 1314:376).

İtya dı çiyo ki zelalo pê nameyê Xueşkar yo ca esto, ıno ca ge ge statuyê dew dı mendo ge ge zi biyo nahiye. Eyro zi hali hazır nahiye ya Senceq dı nameyê yo mehella Hoşkar a (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sancak,_Bing%C3%B6l). İno name Zazaki dı formê Xueşkar dı u semedê ifadekerdişê merkeza Senceq şıxuliyeno.

Cor dı hem nameyê *Sancak*, hem nameyê *Xueşkar* şıxuliyayi. Heto bin ra formê *Senceq* zi şıxuliyayo. Tez dı ıno qeyde şıxuliyayişê ını hiri nameyan mecburiyet ra bı. Formê *Sancak* qısımanê Tırki dı şıxuliyayo, çunki Tırki dı formê *Sancak* şıxuliyemo. İno name Zazaki dı formê *Senceq* dı şıxuliyeno la heto bin ra nameyê ına coğrafya Zazaki dı *Xueşkar* a. Coğrafyaya ki behsê cı beno tarix dı zi zaf dori hetê idare ra hududê cı bedıliyayo. Axırı, eyro yo nahiye ya Çoligi esta ki nameyê cı yo Tırki *Sancak* o u ıno name Zazaki dı şekılê *Senceq* dı vajiyeno. Heto bin ra Zazaki dı ına coğrafya zi pê nameyê *Xueşkar* name bena ki ıno name zi eyro Tırki dı formê *Hoşkar* dı şıxuliyeno u nameyê yo mehellaya nahiye ya Sancak o.

Sebebi ki cor dı vajiyayi ını sebebani ra tez dı, formi Sancak/Senceq u kelime ya Xueşkar şıxuliyayi.

QISIMÊ DIYIN

2. VISTONIK ÇITA YA?

Yo tewirê edebiyatê şari yo ki geyali yo, vatoğê cı yo verin belli niyo u wextêko bellinêbiyayi ra heta eyro pê vatiş ameyo pê nameyê vistonik name beno. Ferhengê Kubbealtı dı derheqê vistonik dı tarifê “hikayeya geyali ya ki fek ra fek heta wextê ma neqıl biya u pê macerayanê fewqaladeyan u qehremaniyan neqış biya” ca geno (Kubbealtı Lugat, <https://lugatim.com/s/masal>). Teşkilatê Zıwanê Tırki TDK zi vistonik hına tarif keno: Tewiro edebiyo ki eğleb pê destê şari ameyo meydan, geyalan ra sadır beno, edeto fekki dı cuyeno, zafı ra hadiseyanê istisnaiyani ki insanan, heywanan u zê cadu, cın, pir/diyew, peri mexluqati sare ra viyereni behsê inan keno (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>).

Pertev Naili Boratav vistonik hına tarif keno: Yo vatişo kılmo ki pê nesir vajiyayo, din, sihir u edet ra azade yo, bı temami mehsulê geyal o, alaqaşê cı u raşt çin o u iddiaya vatişanê xu ra bawerbiyayişi nikenno (Boratav, 1982:75).

Şükrü Elçin zi vistonik hına tarif keno: Hikaye, maceraya hadiseyanê şexıs u mewcudatanê bellinêbiyayiyana ki yo cayo bellinêbiyaye dı viyerenana (Elçin, 1986:368).

Zazaki dı semedê inê tewiri namekerdiş, zê *mesela*, *vistonik*, *estanik*, *sanık/şanık* nameyi şıxuliyeni. Hın fam beno ki kelimeya *mesela* Erebian ra, kelimeya *mesel* ra kota Zazaki. Kelimeyi vistonik, *estanik* *sanık/şanık* kelimeyi Zazaki yi. Merdım eşkeno vajo heme varyanti labelê inan ra kamci kelime kelimeya esasa derheqê ay dı ma dest dı yo melumat çin o. Teyna ma eşkeni inay vaji formê *sanık/şanık* çarçiwaya qeydeyê fekanê Dersim u fekanê binan dı bediliyayişê *S/Ş* ameyo meydan. Ma ina xebata xu dı ini forman ra formê vistonik şıxulna çunki mıntıqayo ki ma tera vistoniki arıdayi o mıntıqa dı ino vatiş pê nameyê vistonik name beno.

2.1. Xısusiyeti Vistonikan

Xısusiyeti vistonikan binê sernuşteyanê xısusiyeti şekılı u xısusiyeti muhtewa dı teqsim beni.

2.1.1. Xısusiyeti Şeklê Vıstonıkan

1. Vıstonıki goreyê meselayan u destanan derg niyi la heyne zi derg hesıbiyeni. Têkî vıstonıki esti ki vatişê inan çend şewi dewam keno. Heto bin ra qısmêkê vıstonıkanê heywanan u vıstonıki mizahi bınêna kılın i.

2. Merdım eşkeno vajo heme vıstonıki Zazaki mensur i, Zazaki dı formê menzum dı vıstonıki çin i.

3. Vıstonıki egleb hiri qısıman ra yeni meydan. Qısimo verin dı formelê destpêkerdişê esto, dıma metnê vıstonık ca geno peyni dı zi formelê qediyayişi ca geno.

4. Zıwanê vıstonıkan zıwanêko şenik u zelal o. Qıj ra pil herkes bı reheti fam keno. Vıstonık ça biyero vatiş goreyê vatişê zıwanê ê cayi vajiyena.

5. Sare, miyanci u peyniya vıstonıkan dı formeli ca geni.

6. Miyanê vıstonıkan dı zê idyom, vateyê verinan, şiir, lezvate tewiri bini ê edebiyatê şari zi ca geni.

7. Ge ge vıstonıki kuweni tiye zerre yani miyanê yo vıstonık dı yona vıstonık yena vatiş.

8. Vıstonıki zıwanê kamci şari dı bi tede unsuri dinê ê şari zi ca geni.

9. Vıstonıkan dı rınd u xırabın pê vateyanê qalıb teswir beni.

10. Vıstonıkan dı omari semboliki ca geni.

2.1.2. Xısusiyeti Muhtewaya Vıstonıkan

1. Vıstonıkan dı insani u heywani ki wayirê xısusiyetanê fewqaladeyi esti. Mesela insano ki zaf qıj o ya zi zaf pil o, insano ki şekıl bedılno ya zi heywanan dır qal keno. Heywani ki zê insani qal keni ya zi wayirê zewna xısusiyetanê insani. Heto bin ra zê cın, peri, diyew, pir, ejdha mewcudati fewqaladeyi zi ca geni.

2. Vıstonıkan dı tayn cayi esti ki inı cayi ğeyali yi, yani cayi vıstonıkan i. Mesela kuyê Qafı, hot qati bınê erdi, hot qati asiman.

3. Vıstonıkan bedıliyayişê şekılı mumkun o yani yo mexluq eşkeno şekılê xu bıbedılno u bıbo yona mexluq. Mesela insan beno kerra, insan heywanan ya zi mexluqanê binan dır qal keno.

4. Vistonikan dı qehremani vistonik pê qezenckerdışê imtihanen reseni mıradê xu.

5. Vistonikan dı qehreman ya zi qarakteri holi xela geni, ê xırabi zi ceza geni.

6. Her vistonik dı mıheqeq yo şîret, ibret u dersdayiş est o. Vatişê “qet yo vistonik zi bê şîret u ibret niya” mumkun o.

7. Vistonikanê Zazayan dı tesirê Îslamiyeti her het ra eşkera êseno.

8. Vistonikan dı qehremani, pê usulanê fewqaladeyan tedawi beni.

9. Vistonikan dı zê baweri, merdımati, zewaj, hurmetê pilan, zerrvêşnayış tesirê kulturi xu mocneno ra.

10. Zê paşa/padişa, wezir, dumari, keçekek qarakteri umumi esti ki timotım ma vistonikan dı raşt cı yeni.

11. Ge ge merdım ki vistonik vano vistonik dı diyayışê tesirê heyatê ey zi mumkun beno.

12. Vistonikan dı qarakteri fewqaladeyi paşti dani qehremanê vistonik.

13. Qehremani vistonikan egleb qarakteri aqıl i u pê aqılê xu eşkeni xu tengasiyan ra bixelesni.

14. Vistonikan dı tezatê qehreman u qarakteran muhim o. Egleb zê tezatane rınd-xırabın, destakerde-destpit, cumiyerd-bêbext qarakteri yeni tiyever.

2.2. Xıusiyeti Vistonikanê Xueşkar

2.2.1. Hetê Şekli ra Xıusiyeti Vistonikanê Xueşkar

1. Zıwanê vistonikan zıwanêko şenik o, merdım bı reheti eşkeno vistonikan fam bikero.

2. Goreyê vatişê vatoğan hema hema tarixê 1990'yan ra nat edetê vatişê vistonikan wedariyayo, ay ra vatoğan ge ge tengasiya xu virardışê vistonikan antên.

3. Vistonikan dı zê 2, 3, 7, 8, 40 formeli omar şıxuliyayi.

4. Vistonikan egleb pê formelê “cayêk beno cayêk nêbeno” ya zi “cayêk bı cayêk çinye bı” dest pê kerdo.

5. Tayn vıstonıkan dı formelê peyniya vıstonık şıxuliyayo labelê zafiya vıstonıkan dı peyni dı formeli ca nigureto.

Way u bırayi oja pê yobinon beni şa / Ma zi itiya pê rehma Homayi beni şa; Yi uja pê yobinon bën şa / Ma ita pê rehma Homayi bën şa (Akbana, 2020:52,62); Yi oja pê xu beni şa/ Ma zi itiya pê Rehma Homayi beni şa (Akbana, 2021:34).

Ez ameya, mı va ez şıma her yoyi ri yo say biyar mı hiri hêw say ardi; kutik ameyi vêrni mı, mı êşt cı, ez ameya (Akbana, 2021:69).

6. Tayn vıstonıkan dı formelê peyniya vıstonık şeklê menzumi dı ca gureto, bê inan miyanê vıstonıkan dı vatışêko menzum çin o.

Mı ra zur Humay ra raşt

Mı yo teway helaw vıraşt

Mı cirunun ra kerd raşt (Akbana, 2021:25).

Axxx aqıl o, wax aqıl o

Heşo bêfum o, kêma aqıl o (Akbana, 2021:38).

7.Hema hema heme vıstonıkan dı mesaji şireti, ibretguretişi ya zi vateyê pilankerdişi esti.

8. Miyane vıstonıkan dı hem vateyi verinan “Vısturi vona willey ling lınga herun a, la fend fend a veyvun a” (Akbana, 2020:71) hem zi idyomi şıxuliyayi “Fatık hend rında hend rında hına zê aşm bırıqiyena” (Akbana, 2020:104).

2.2.2. Hetê Muhtewa ra Xısusiyeti Vıstonıkanê Xueşkar

1. 39 vıstonıkan ra 23 vıstonıkan dı heywani cayêko muhim geni. Ini 23 vıstonıkan ra zi 13 heban dı, lu, ya serqarakter a ya zi qarakteranê muhiman ê vıstonık ra yo ya. Xısusiyetê lu hema hema heme vıstonıkan dı *fend* a.

2. Vıstonıka *Ziz u Zizalek* dı zewijiyayışê insan (cini) u heşi est o.

3.Vıstonıkanê *Keku u Hebıkê Henar* dı insan bedıliyeno u beno teyr. Her dı vıstonıkan dı zi keyna/cini bena teyr.

4.Vıstonıkan dı ibadeti zê nımaj u hej viyereni. Qaraktero dini malla est o, malla vıstonıka *Cıl u Cemcil* dı şeriet keno. Vıstonıka *Vergi* dı weziyeto ecayib ını yo ki verg tobe keno, semedê ca ardışê ibadetê heji kuweno riye.

5.Qarakterê way eğleb vıstonıkan dı qaraktera hol a, bı umumiyet zi holiya bırayanê xu wazena la vıstonıka *Dadi, Way u Hiri Bırayi* dı way qaraktera xırab a u wazena bırayanê xu bıkişo.

6.Vıstonıka *Keku, Eyşık u Fatık, Hebıkê Henar* dı qaraktera domari muhim a. Domari timotım yo qaraktera xırab a.

7.Vıstonıkan dı mucadeleyê holan u xıraban esto u timotım qaraktero hol ını mucadele qezenc keno.

2.3. Xebati ki Heta İka Derheqê Vıstonıkan dı Biyi

Derheqê vıstonıkanê Zazaki dı heta ıka hem xebati arıdayış biyi hem zi xebati akademiki biyi. Vıstonıki Zazaki verco yo bı yo mecmuayan dı neşır biyi, dormaleyê 2000 ra nat zi şeklê kıtaban dı neşır biyi. Zê Seyitxan Kurij, İsmet Bor, Ali Aydın Çiçek, Hüseyin Ballıkaya, Feyza Adabeyi, Roşan Hayıg, Koyo Berz, Mehmet Mukan zaf xebatoğan vıstonıki arıdayi u şeklê kitabı dı neşır kerdi.

Heto bin ra universiteyan dı zi derheqê vıstonıkanê Zazaki dı serranê peyinan dı tezi master u doktora biyi hedre. Semedê vıstonıkan, mecmuayi zi hindeyê kıtaban muhim i. Zê mecmuayanê Vate, Vir, Şewçıla, Piltane dı qey vıstonıkanê Zazaki yo kulliyato muhim ameyo meydan. Ma tiya dı yo bı yo behsê kıtaban, tezan u mecmuayi ki tede vıstonıki neşır biyi nıkeni çunki tarixêko nızd dı, tezê İsmail Yıldızı *Estanıki Hêni (Tedqiq u Metin)* dı bı şeklêko hira behsê ını xebatan biyo (Yıldız, 2022:19-35). Tiya dı inan tekrarkerdiş icab nıkeno.

2.4. Stith Thompson u Motif

Edebiyatê şari dı u bıxısusiyet vıstonıkan dı motif ser xebatanê tor muhiman ra yo, Stith Thompsoni kerda. Semedê hina hol fambiyayişê mewzuyê ına xebat, hem derheqê Stith Thompsoni dı hem zi derheqê mefhumê motifi dı melumat dayış icab keno.

2.4.1. Babiyê Folklori: Stith Thompson

Stith Thompsono ki pê sîfetê “babiyê folklori” dinya dı yeno şînasnayiş, serra 1885 dı Dewletanê Yobiyayiyê Amerika dı şêherê Kentucky dı ame dinya. 12 serran ra pê, keyeyê ey hewiliya şêherê Îndianapolis. Thompsoni, tiya dı 2 serri kolej dı wend, dıma qısımmê Edebiyatê İngilizki ê Fakulteya Edebiyat ê Üniversiteya Wisconsin ra bî mezun. 1909 dı ina universite dı pê tezê *Meselayanê Şari u Deyiran dı Merg ra pê Ganibiyayiş* master tamam kerd. Thompsoni, serra 1914 dı pê tezê *Miyanê Çermesuranê Amerikaya Zime dı Vistoniki ki Kokê İnan Avrupa ra Ameyo* doktora tamam kerd. Thompson, serra 1914 dı pê wezîfeyê asistanti dest bî akademisyenti keno u heta serra 1955 dı beno teqawut heyatê ey ê akademi dewam keno.

Stith Thompson, wext universite dı xebitiyeno, hema serranê verinan ê heyatê akademiki dı folklor diqetê ey anceno xu ser. 1928 dı eserê folklorşînas Antli Aarne *The Types of Folktale (Tipê Vistonikan)* tercume u teshîh keno u neşîr keno. 1929 dı antolojiya *Tales of The North American Indians (Vistoniki Çermesuranê Amerikaya Zime)* neşîr kerd. Xebata tor muhim ê Thompsoni, *Motif Index of Folk Literature*, bînatê serranê 1932-1937 dı neşîr bî. Ino eser, şeş cildan ra yeno meydan u derheqê motif dı xebatêka zaf muhim a. Yona eserê cı *The Folktale (Vistonika Şari)* serra 1946 dı neşîr bî.

Stith Thompson, teqawuti ra pey zi nivîndert u heta peyniya emirê xu folklor ser xebitiya. Serra 1955-1958 u 1961 dı eseri xu *Motif Index of Folk Literature* u *The Folktale* dorna kontrol kerd u neşîr kerd. Ino bînatê dı Jonas Balys dır yan eserê indeksi *The Oral Tales of India* neşîr kerd, 1958 dı zi Warren Roberts dır *Types of Indic Folktale* neşîr kerd. 1968 dı, wext 83 serre bî esero ki qey xu yo muwefeqiyyet qebul kerd *One Hundred Favorite Folktale* neşîr kerd. Ino eser, xebata peyina antolohjik ê Thompsoni ya.

Thomson, teqawuti ra pey, zê Ünversetayanê Texas, Kansas u Hawai dı pê wesfa mîsafiri ders da, heto bin ra hem Amerika dı hem zi cayanê binan ê dinya dı folklori ser zaf konferansi dayi. Stith Thompsono ki heyatê xu samedê ilimê folklori weqîf kerd serra 1976 dı şêherê Dewletanê Yobiyayiyê Amerika İndiana dı merd (Dundes, 1966:240; Dorson, 1977:20-22).

2.4.2. Motif Çıta ya?

Kelimeya motifa ki eslê xu Franski ra ameya, semedê edebiyat u huner dı unsuro tor qij ê eseri ifadekerdış şıxuliyena (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>).

Goreyê Thompsoni motif, unsuro tor qij ê yo vıstonıko, ino unsur miyanê edetan dı wayirê yo quwetê timotım biyayişi yo. Semedê wayirbiyayişê inê quwetı zi ino unsur lazımo wayirê yo xıusiyetê fewqalade u ecayibi bo. Thompson motifan hiri gruban dı teqşim keno. Gruba verin dı, Homayı, heywani fewqaladeyi, zê cadu u diyew u periyan mexluqi muhteşemi u aktori vıstonıkanê ki zê ewladê tor qijkeki ya zi domariya xayın qarakteri insani ki hetê edeti ra yeni zanayış ihtiwa keni. Gruba dıyın dı zê objeyanê siyehrınan, edetanê fewqaladeyan, bawerıyanê ecayıban u unsuri sey inan. Gruba hiriyın dı zi yo bı yo hadiseyi ca geni (Neq. Ekici, 2016,75).

Motifanê vıstonıkan ser mutexesis u zanayeyanê muhiman ra yo, Stith Thompson o. Stith Thompsoni heme motifi eserê xu yo ki şeş cildan ra yeno meydan u nameyê cı *Motif Index of Folk-Literature* o dı ardi piser. Thompson, bı şeklêko alfabetik A ra heta Z motifan bınê 23 sernuşteyan dı anceno piser u tesnif keno (Aydın, 2012:277). Bınê ini heme kategoriyan dı pê hezaran motifi ca geni. Stith Thompson motifan hına kategorize keno:

A. Motifi Mitolojiki

B. Heywani

C. Yasax

D. Siyehr

E. Merg

F. Halo istisnai

G. Diyevi

H. İmtıhani

J. Aqlı u Sêfyeki

K. Xapınayış

L. Bedılyayışê Talihi

M. Tayinê İstiqbali
N. Şans u Qeder
P. Cemiyet
Q. Xelayi u Cezayi
R. Esiri u Firari
S. Zulmi Anormali
T. Cinsiyet
U. Tebietê Cuyayişi
V. Din
W. Xısusiyeti Şexsiyeti
X. Mizah
Z. Tay Gurubi Muxtelifi Motifan

QISIMÊ HÎRÎYIN

3. HETÊ MOTÎFAN RA TEHLÎLÊ VISTONIKANÊ XUEŞKAR

A. MOTÎFÎ MÎTOLOJÎKÎ

A0-A99. Homa

Vistonikanê Xueşkar dı kelimeya Homayi, egleb duayan dı u idyoman dı viyerenena. Bê inan peyniya vistonikan dı şekilê formê qediyayişê vistonikan dı şixuliyaya.

Legleg vuna: -Waka lu, sarı u çımun mı ser, Homa biyar weri, eg yo qeza bela çin bu ez siba bena misafirê tu... Xu bı xu vuna, ‘ Waka lu vendayo mı, ez dewet kerda, Homa bızun semedê mı, çı weri weşi kerdı hazır.’ (Akbana, 2020:8)... -Waka lu, keyeyê tu awan bo, Homa tu ra razi bo (Akbana, 2020:12).

-De ez emş rakuweri heta siba Homa pil o. Ez siba ro wirzi şiyeri xu ri yo heywon bıvini u bıweri (Akbana, 2020:95).

Yi uja dı pê yobinun bên şa / Ma zi ita pê rehma Homayi bên şa (Akbana, 2021:34).

Miyeriko extiyar zi qayilo ina kênêk u laj xu bızewijno. Laj xu ra perseno u vuno: -Ina kênêk misafirê Homayi ya, ez qayila ina kênêk tu ri biyari (Akbana, 2021:71).

Eg tı miyêr ez u kênê xu ita dı bın bun dı vêşunê ver mırên. Homayi tı muejnayi ma, ma tı di. Tı zi ameyi ita, tu bêr ma kerd a u ma ri yardım kerd. Eg tu ra niyebên ma vêşunê ver merdên (Akbana, 2021:84).

A100-A199. Homayi

A400-A499. Homayi ri erdi

A600-A699. Kainat

A700-A799. Cısmi asmêni

A800-A899. Ri erdi

A900-A999. Şeklê ri erdi

A910-A949. Êsayişê aw

A950-A999. Êsayişê erdi

A1000-A1099. Felaketi dinya

A1200-1299. Vıraştışê insani

A1700-2199. Vıraştışê heywanan

A2600-2699. Çımeysi vaşan u heywanan

A2600. Çımeysi vaşan

A2650. Çımeysi vılan

A1549. Merasimi dini

-Wayê, dê tî ita dî vînder; ez sêr ın yene dî desmaj bigêr u xu ri nımaj bıkêr. Ini uja dî vîndên. Bıra, yo piyelêk wel sêr yêni ya nuno rue u engıştunê xu dêst xu ra vejeno sêr piyelêk wel dî nuno rue. Bıra tersun ver waya xu ra vuno: -Wayê, ez ha desmajê destun gena, ez ha desmajê lingun gena, ez ha farz nımaj kena. Bıra her ray yo mehne vînen u waya xu xapînen. Wî qayilo way ra bıxelîs. Her ray yo mehne vejeno labelê meşkeno waya xu ya merdımwer ra bıxelîs (Akban, 2021: 42).

Way zaf bena tal, pê bırayê xu zaf dejena dua kena, lavezê Homayî kena u vona: -Ya Reb! Mî bırayê xu kışt. Tî mî bıkeri yo teyr. Ez heta qıyam vaji kekuuu, kekuuu! Homa emır keno; way cad bena yo teyr. Pel u baski niyeni pa; kuwena hewa; fırdona u vona kekuuu pepuuu, kekuuu pepuuu, kekuuu pepuuu... (Akban, 2020:21).

Ciniya extiyar, Fatık ri zi dua kena u vona: -Fatıkê, tî hend rınd a hend rınd a! İnşallah çarê tu zê aşm bıriqiyeno, alışki tu zê tij şoq doni, çenê tu o qêdî bıriqiyeno tî dıha bena rınd! Ina duaya ciniyeka extiyar qebul bena. Fatık dıha bena rınd, Eyşık dıha bena pis (Akban, 2020:106).

A2493.4 Bımateyê insan u heywanan dî dosti

Monga timotim şıt xu dona Fatık. Fatık şıt monga wena; ruej ruej pê bena rınd. Fatık hend rında hend rında hına zê aşm bıriqiyena (Akban, 2020:104).

Malla vuno: -Wullay ez qayıl niya şıma şuêr. Xu ri biyerên vındê mı dı vındêrên. Ez şıma kena wuye, ma xu ri piya cuyên. Malla hın bızê xu u bızıyayun xu keno wuye u uja dı piyer piya cuyên (Akbana, 2021:25).

Guelik vuna: -Dayka delal! Mı şıma ra zaf hes kerd. Ê, bena. Ez ji qayila tor şıma ya vındêr. Ez vındê şıma dı vındena, şıma mı wuye bıkerên, ez ji şıt duna şıma u ma xu ri piyer piya cuyên (Akbana, 2021:107).

B. HEYWANI

B0-B99. Heywani Mitolojiki

B30. Mirçiki mitolojiki

B60. Maseyi mitolojiki

B80. Heywani mitolojiki bini

B100-B199. Heywani Siyehri

B100-B119. Xızineyi Heywanan

B200-B299. Heywani ki Wayiri Xısusiyetanê İnsan

B120. Heywani Aqlı

B160. Heywani Aqıldayışi

B210. Heywani ki qal keni

B250. Heywani dindari

B280. Heywani ki zewıjiyeni

B300-B599. Heywani Dosti

B300-B349. Heywani Yardımı

B400-B499. Tewri heywananê yardımı

B600-B699. Bınateyê insan u heywani dı zewaj

Heş oniyeno tıra yo kêneya zaf rınd ha omi yeni ser. Heş cad tul beno kênek nano xu duêş u remeno şıno kue. Nomê kênek Ziz a. Heş, Ziz mare keno. Heş u Ziz zewıcıyeni, wırdi piya qula heşi di keyeyê dınyaya rueşn keni (Akbana, 2020:73).

B800-B899. Tay motifi heywanan

B163.1. Lu ra aqılğuretiş

Lu vona: -Bıra, tı mı dıma bê. Gueştariya vengê lingonê mı biker u mı teqib biker. Wext ma koti cayo raştı ez vona, “çona vırtı” tı o wext lez bê, wext ma koti cayo asi ez vona, “taaata nısti” o wext zi tı hêdi hêdi bê (Akbana, 2020:30).

-Waka lu xu merga nı, xu merga nı! Wa merdımı vaji qe tı merda. O wext tu ca verdeni u şını. Wext merdımı tu ra bınêk koti duri tı zi wirz we u cad birem. Zewna xelasa tu çin a waya delal (Akbana, 2020:85).

Lu şına vındê cıawur u cı ra vuna: -Lo bırako delal o! Ma zaf biyi vêşun. Ma xu ri se ker? Ma gereka xu ri yo çi bıvın u bur, eg ma çık mewur ma vêşunê *ver* mırên, kuwên zerrê ina gual u gewer bên, şını. Bırako, tı eşkên ma ri ini hêr bıkişî, ma xu ri buri?(Akbana, 2021:44-45).

B211.1.2.1. Bıza ki qal kena

Bız vona: -Hêwax, la tı sêni mı weni? Tu va mı tobı kerdo, ez şına hec (Akbana, 2020:69).

Bız şına vêr mallay, mallay ra vuna: -Malla, ma ameyi şeriat. Ini hêş bızyayi mı wêrd labelê vuno mı nıwêrd (Akbana, 2021:24).

Bız vuna: -Heşo, hê vındır, hê vındır. Tı hay se kêni, tı mı ra vuni se? Tı mı ra çı wazên? Tı nıverdên ma xu ri ita dı bınêk kay biker. Dê vındır, ez şuêr ita dı tor umbazun xu ya bınêk kay bıker, biyêr u tı hema mı bur (Akbana, 2021:36).

B211.1.3.1. Hero ki qal keno

Her vuno: -Waka lu ya lu! Tı yo waya zurker a, çarperri ya! Fênd fendun meker. Ay fênd yo ruej gêrên a, yên duni pê mıl tu ri! Qırıkê tu tepışên, tı pê gewer bena u çemoçem şına! (Akbana, 2021:45).

Gındo têna maneno, ho uja dı bayik hêş o; bınêk vındeno hend vineno ki yo her ho hêt yı ya yeno. Her yeno yeno reseno vındê Gındo u cı ra vuno: -Ya merdım, tı in gıl kuê dı çı vındêrt, tı hay ita dı tı u têna se kêni?(Akbana, 2021:105).

B211.1.3.1. Mongaya ki qal kena

Domari mongaya Fatık ona sarı bıbrnu. O wext mongaya Fatık ji yay ra vona: -Fatık, willahi mı sarı bırbneni. Tayi niben, meqehırı. Wext ez sarı bırnaya ez werda tı ay estonê mı yê gırdon ari dı yo torbeker, ay werdiyon ari dı yo torbeker u ber bınê erdi ker. Wext tı kota tengê, yo sıxıntıya tu bî, tı hina bê vındê mı ez tu ri bena yardımcı. Estê mı tu ri beni yardımcı (Akbana, 2020:107).

B211.1.8. Pisinga ki qal kena

Pising şına oniyena adır ra; la pising way ra zaf yers biya. Pising miz verdena adır, adır kena hona. Pising yena way het, way vona: -Pışê, adır nişiyona hona? Pising vona: -Nê adır nişiyona hona (Akbana, 2020:40).

B211.2.2. Şêro ki qal keno

Şêr vuno: -Waka bız, mı ra bawer bıker. Wullay mı bızıyayî tu nıwêrd. Ez hewcê dı bızıyayun niya (Akbana, 2021:23).

Şêr yên yên resên yın. Şêr kênek ra vuni: -Wullay dadiya tu ma vera nıday, ma xu ri bênd qerıfnayî u ma ameyî! (Akbana, 2021:43).

B211.2.3. Heşo ki qal keno

Heş vono: -Waka delal, gestver zerra mı nasiliyena. Ez ji zaf biya vêşon. Xêr dadiyê tu bo, tı çımê mı veji, bierzi mı fek, ez xu ri bıweri (Akbana, 2020:23).

Heş oniyeno verniya xu ra eg dınyayêka tari u zulmat esta. Gêreno a u lu ra vono: -Waya lu ez taba nivinena, dınyayêka tari u zulmat esta. Tı tayi vinena ya tı zi zê mı wa?(Akbana, 2020:29).

Heş vono: -Ina yariya tu çıqas weş bi. Hê bê itiya, ma hêna yari bıker (Akbana, 2020:59).

Heş şefeq dı Zizalek geno u şino dewa Ziz. Vêndeno u vono: -Zizê tı ha ça da? Zizalek vêşono, Zizalek cıjı wazeno. Tu çı ra kudik war verdayo u tı remaya. Bê cıjı bıd Zizalek (Akbana, 2020:74).

Heş vuno: -Waka bız, mı ra bawer bıker. Wullay mı bızıyayî tu nıwêrd. Ez neşkena cayê xu ra berz bi. Çı gurê mı kot bızıyayun tu (Akbana, 2021:23).

Heş vuno: -Miyeşnaya qer! Tı hola ki raşt mı ameya. Dê biye ita, ez tu buri. Ez zaf biyo vêşun, gereka ez tu buri. Eg ez tu mewur ez ca dı vêşunê ver mireno u beno wuşk (Akbana, 2021:35).

Heş vuno: -Binêk gurê mı est o, ez ha şına. Tı ita dı vinder, ez hêna yena tu wena! (Akbana, 2021:103).

Heş vuno: -Waka lu, ez pê ina kurkê tu zaf qayil biya. Nıbeno tı mı ri zi yo kurka unayın vırazi? (Akbana, 2021:109).

B211.2.4. Vergo ki qal keno

Verg şino çendna rueji viyereni ra reyna yeno serê miğara u vono: -Waya lu, de kurka mı bıdı mı ez hını şiyeri. Hewa beno serd, zımıston yeno ez hını kurka xu xuradi (Akbana, 2020:16).

Verg vono: -Bıra heş, ez miyeşna wena, tı bız weni waya lu zi tuşk wena (Akbana, 2020:26).

Verg vono: -Miyeşna miyeşna, merem! Mı tobi kerdo, ez tu niyewena, ez şına hec (Akbana, 2020:67).

Verg vuno: -Waka bız, mı ra bawer bıker. Wullay mı bızıyayi tu nıwêrd. (Akbana, 2021:23).

B211.2.5. Luya ki qal kena

Lu vuna: -La tı hını se bıkeri? Tu dehni poti u kerdi zerreyê mêsina fektenga milderger. Nê sareyê mı şinu zerreyê mêsın nê zi zunê mı resenu dehniyun. Ez tiya vêşun u vırun menda (Akbana, 2020:10).

Lu vona: -Bıra, ina kurk hına qolay nivıraziyena. Ina kurk dımeyê varon ra yena vıraştış. Tı dımeyê varon oni ez tu ri kurk vırazena. Eg dıme çini bo ina kurk niyena vıraştış. (Akbana, 2020:15).

Lu vona: -Bıra la ez reyna biya vêşon. Mı ina dor zi çımê xu yo raşt vet u eşt xu fek. Ez çımê xu wena (Akbana, 2020:23).

Lu vona: -Bıra, tı mı dıma bê. Gueştariya vengê lingonê mı biker u mı teqib biker. Wext ma koti cayo raştı ez vona, “çona vırtı” tı o wext lez bê, wext ma koti cayo asi ez vona, “taaata nısti” o wext zi tı hêdi hêdi bê (Akbana, 2020:30).

Lu vona: -Hê emon hê yemon! Tı seni doni mı ru? Mı tı aw ra eşti naver. Tu asnaw nizoneni mı tı xelısnayı. Tı seni ina keni? (Akbana, 2020:54).

Lu vona: -Willay mı xu ri yari kerd (Akbana, 2020:59).

Lu vona: -Willay ez nizona, la ez ça ra bizoni dom est o. Hela bınê zuar kunis biker. Xu nata bierz weta bierz, tı eşkeni tira bixelisi?(Akbana, 2020:78).

Lu vona: -Kergê bê ma bırem, willay in narey yeno ma beno keno zerreyê qul u weno. Bê ma cad bırem u şı (Akbana, 2020:101).

Lu vuna: -Temum bıra kerce. Bınêk gurê mı est. Ez ha şına. Tı zi şue o yegayo ki ma rumên awk bíd, wa yega bınêk nerm bo, wa awkê xu biunco u wa filhun bo. Ez ji yena bezre erzena yega, ma yega rumên (Akbana, 2021:8).

Lu vuna: -Waka bız, mı ra bawer biker. Wullay mı bızyayı tu nıwêrd. Ez ha şına gêrena kergun, gêrena dikun. Çı gurê mı kot bızyayun tu (Akbana, 2021:23).

Lu vuna: -Hoooo bıra her, mı bueça rep ra aqıl gureto. Tu zaf veng vet. Ayruna ez zaf tersaya u tu ra remena! (Akbana, 2021:45).

Lu vuna: -Ino çı veng o. Zê vêng kerga hakun o. Wullay kerg haki kêrd ha qırşnena (Akbana, 2021:91).

Lu vuna: -Arguşê mı yo bel vitık! Ina kurk dadi u babiyê mı ra yo riyeştaya u mı ri menda. Yın mı ri vıraşta. Mı ji gureta daya xu ra. Dê wata şue! (Akbana, 2021:108).

B211.3. Mirçika ki qal kena

Mirçık vuna: -Şuneyooo. Şune vuno: -Belê, vaj. Mirçık vuna: -Hesen keye dı yo? Şune vuno: -Êêê, Hesen keye dı yo. Mirçık hêna vuna: -Husên keye dı yo? Şune vuno: -Belê, Husên zi keye dı yo. Mirçık narê zi vuna: -Babiyê Hesen u Husêni çı hal u çı hewal dı yo? (Akbana, 2021:32-33).

B211.3.11. Leglega ki qal kena

Legleg vuna:-La xeyr o, se biyo Waka lu, la qey mı xetayêk kerd, çı kêmiyê mı esta? Hêwax hêwax, key mı vêşa samedê tu! (Akbana, 2020:10).

B211.6.1. Maro ki qal keno

Wext miyerik way daleqnenno yo mar qaçıbneno yeno vêr way dı vîndeno u vîndeno marê zerreyê way u vono: -Tı oja se keni? De bîoni itiya cayê ma çendêk rînd o, ma miyonê çayir u çimen dı yi. Xuş xuşa aw a. Awa serdın zê cemedi yena. Ma miyonê ın çayır u çimen dı vera ına awa serdın weni. Tı zi bê ma het (Akbana, 2020:49).

Lu lingêk erzena miyonê aw, mar vendeno cı u vono: -Waka lu, tı şına wîver la ez itiya menda. Ez nieşkena asnaw bıkeri. Ez itiya se kena? Tı qey xeyrê xu mı zi beri wîver (Akbana, 2020:54).

B211.7.6. Kesaya ki qal kena

Kesa vuna: -Nê waka lu, mı tayi nîdiyo! (Akbana, 2021:91).

B300.Heywani yardımı

Monga timotim şıt xu dona Fatik. Fatik şıt monga wena; ruej ruej pê bena rînd. Fatik hend rînda hend rînda hına zê aşm bırıqiyena (Akbana, 2020:104).

Guelik tersun hêş ver Gîndo lezabez bena resnena keye u yı teslim dadiya cı kena (Akbana, 2021:107).

B431.2. Heywani kî şıt dani

Mevac mongaya Fatik timotim şına sêr quyi, cîjon xu erzena quyi, Fatik şıt ay duweşena, şıt monga wena. Fatik ruej bı ruej zerrê quyi dı diha bena rînd. Bena rînd hına zê aşm bırıqiyena, bena xurt (Akbana, 2020:104).

B435. Luya yardımı

Mar vono: -Ez yena sêr paştıya tu u ma piya şı wîver. Lu vona temom. Mar yeno xu piyeşeno lu ra, şîno sêr paştıya lu. Lu xu dona aw ru, de itiya de oja axırı şına resena wîverê dereyi (Akbana, 2020:54).

B560. Heywani insanen şîret keni

O wext mongaya Fatık ji yay ra vona: -Fatık, willahi mı sarı bîrneni... Wext tı kota tengê, yo sıxıntıya tu bi, tı hina bê vîndê mı ez tu ri bena yardımci. Estê mı tu ri beni yardımci (Akbana, 2020:104).

C. YASAX

C0-C99. Sertabietan rê yasax

C100-C199. Yasaxê munasebetê cinsi

C200-C299. Yasaxê wer u şîmîtîşî

C200-C249. Yasaxê weri

Vîsturi piyeru çiyonê weri belli kena; firaqonê weri piyerın belli kena vona eger veyv şiyero cı ra biyaro u bîwero wa ez bîzoni. Vîsturi hem firaqon u çiyê weri nişonı kena hem zi ardon ona şona erd ra; vona eger veyv şiyero miyonê firaqon wa riyeça lingunê ay ardon ser ra biêso u ez bîzoni ki veyv şiya wer ardo werdo (Akbana, 2020:70-71).

C250-C279. Yasaxê şîmîtîşî

C300-C399. Yasaxê oniyayîşî

C400-C499. Yasaxê qalkerdîşî

Dadi ona hera herrin vîrazena, kê nê xu nişnena cı u vona: -Kê nê mı, tı gereka heta vêr bêr bîrayonê xu vaji çu çu çu. Eger tı vaji hoş her bena herr. Nibo tı çê vaji hoş (Akbana, 2020:37).

C500-C549. Yasaxê tepîştîşî

C550-C599. Yasaxê qedemi

C600-C699. Yo çik ra menbiyayîş u mecburiyet

C600-C649. Yo çik ra yasax

C650-C699. Yo çik ra mecburiyet

C700-C899. Tay tewîri yasaxan

C900-C999. Şıktışê tabuyan ra cezaguretiş

C420. Yasaxê eşkerakerdişê sirri

Bıra way ra vono:-Wayê, tı rênê zê her ruej şu xu bınımın. Wext bırayi ma omeyi ez yın ra vono inkê yo waya ma bîbên şıma cı ri sekerdên? Hela voni se? (Akban, 2020:38-39).

C423. Eşkerabiyayişê sîrrê halê istisnai

In esker yo ruej şino mexsus şoqe yay ser ra erzeno, qijikê yay êseno; gıleyi yay vejıyeni. Wı hêna lezabez şoqeyê yay nono ser a; vono wa ço pênihesiyo. A ji tersena, vona inkey ço pênihesiyo hem eskeriya mı vêşena hem ji babiyê mı hêna oni esker (Akban, 2020:90).

Şune ca dı ay pelun yay cı ra keno, hend vineno mirçık bi yo kênaya rınd, bi yo ciniya rınd. Hend berıqyena, hend berıqyena ki insan qêmiş nıbeno bun cı ra. Şune waxto ki rınd uniyeno tı ra uniyeno ki ina mirçık ciniya yı ya (Akban, 2021:33).

C611.1. Yasaxê akerdışê beri

-Lêhiri mı, ez ha şına kueyun ra çerena u kueçenek wena, yena şıt duna şıma. Eg bê mı yo biyer venda şıma bıd şıma vêng xu mekerên u yın ri ber amekerên (Akban, 2021:21).

C755.1. Yo wexto belukerde dı gurekerdiş

Way vona: -Bırawo, bırawo! Tı weş bi, tı silomet bi la telo sızyer şiyero lınga tu; tı hekim u tıxtor niverdi, yi tu ri dermon nivini. Ez hekimê tu bi, destê mı tıxtorê tu bo u derzinê mı zi dermonê tu bo! (Akban, 2020:48).

Babiyê kênêk vuno:-Kênayê mı ya rındıka çım xezala delal. Heta kinci dadiya tu kuhun mebi ez nızewıjyena. Gereka kinci dadiya tu kuhun bi ez hama zewıjyena (Akban, 2021:27).

D. SİYEHR

D0-D699. Bedıliyayiş

D0-D99. Bedıliyayişê şeklê insani ra şeklê zobina insani

D100-D199. İnsani ra bedıliyayişê heywani

D200-D299. İnsani ra bedilyayışê cısimi

D300-D399. Heywani ra bedilyayışê insani

D400-D499. Bedilyayış dı tewiri bini

D500-D599. Bedilyayış dı tewiri tesadufi

D700-D799. Xerepnayışê siyehri

D800-D1699. Cısimi siyehri

D800-D899. Cısimanê siyehran ri wayiri

D900-D1299. Tewiri cısimanê siyehran

D1700-D2199. Qewetê siyehran u herında siyehran

D1710-D1799. Pê qewetê siyehran wazifeyê wayirti

D1800-D2199. Qewetê siyehran daşinasnayış

D1800-D1949. Vinbiyayışê xısusiyetê siyehran

D1950-D2049. Siyehri tay wexti

D2100-D2149. Qewetê siyehranê binan

D100-D199. İnsani ra bedilyayışê heywani

Hebîkê Henar xu kena zıt, kuwena miyan sare, ha sarê xu şuwena. Xafilda aya cadiya dumari yay lezabez yena vındê Hebîkê Henar u dı hêb şuneyun gena, ay şuneyun ra yoyi kıştı çep ra yoyi zi kıştı raşt ra gena kuwena paştê Hebîkê Henar a. Hebîkê Henar ca dı uja dı bena yo mirçık u fir duna, şına kuwena gıl kueyun (Akbana, 2021:31).

D150. Bedilyayışê mirçık

Homa emır keno; way cad bena yo teyr. Pel u baski niyeni pa; kuwena hewa; firdona u vona kekuu pepuuu, kekuu pepuuu, kekuu pepuuu...(Akbana, 2020:21).

D300-D399. Heywani ra bedilyayîşê insani

Şune lîngê mirçîk tepîşeno; uniyeno mirçîk ra dî hêb pêl zaf degîşîk hay pa. Şune ca dî ay pelun yay cî ra keno, hend vineno mirçîk bi yo kêneya rînd, bi yo cîniya rînd (Akbana, 2021:33).

D420. Heywano ki bedilyeno beno yow cisim

Fatîk seni hîna vona oniyena o esteyê monga benu mefta (Akbana, 2020:109).

D700-D799. Xerepnayîşê siyehri

Siyehrê in birayê qijî est o. Siyehrê birayê qijî, dî hêb şêr î. Diyew kîştê ê bun dî mireno. Dadiya inan zî pê qêsta zadavê firaqun erzena uja kî vuna wa siyehrê lajê mî yê qij têpiya bîerzo. Wa şêr dîşmeni laj mî bî. Yo zemun viyerenî. Yo ruej inî şêr yê tor birayê qij a duni piyer. Şêr vuni ma inî bîkîş. Bîrayo qij zî vuno ez inî şêrun bîkîşî. Uja dî nîşkên yobînun bîkîşî. Inî uja dî hêna bîn duest (Akbana, 2021:41).

E. MERG

E0-E199. Merg ra tepiya ameyîş

E200-E599. Merdîmî xîyali u erceney

E200-E299. Merg ra xîrabi ser tepiya ameyîş

E300-E399. Merg ra holi ser tepiya ameyîş

E600-E699. Reyna ameyîşê dînya

E700-E799. Ruh

E226. Merg ra xelasa bîrayî

Pîr waxt şîna kênun xu sare bîrnena u wena Hen zî ay bîrayun xu piyerin wurzneno u remên, şîni (Akbana, 2021:17).

Way se kena nîkena nîşkêna birayê xu tepîş u bîwer...La birayê yay siyehr keno. Venda şêrun xu duno. Bîra uniyeno şêr hê ameyî resayî cî. Şêr yê resên yî. Way tersena u birayê xu verdena ra (Akbana, 2021:43).

F. HALO İSTİSNAİ

F0-F199. Seyahetê dinyayanê binan

F10-F79. Seyahetê serê dinya

F80-F109. Seyahetê binê dinya

F110-F199. Tewirê dinyayanê binan

F200-F699. Cısimê halê istisnai

F200-F299. Peri u cını

F300-F399. Peri u ruhi

F400-F499. Ruhi u şeytani

F500-F599. Şexısi halê istisnai

F600-F699. Halo istisnai dı merdımı jihatı

F700-F899. Ca u eşyayı halê istisnai

F900-F1099. Hadiseyi halê istisnai

F0-F199. Seyahetê dinyayanê binan

Cayêk ben cayêk niben. Yo legleg bena. Legleg fir dona şına şına şına sınır dinya ra vejıyena (Akbana, 2020:63).

F10-F79. Seyahetê serê dinya

Kırıng yona dor perronê xu şono ti, xu keno berz, xu keno berz tayn mendo bıresi qata hotınê asimani (Akbana, 2020:14).

F531.6.3. Bani diyevan

Way şına şına resena cayê duni. Eg yo kueşk a. Hot hebi kênê hê zerri dı yê. Yo liye ho ronayı, binê liye dı hot pıskênê adırı hê takoteyi u yo nalga zi ha zerreyê liye dı ya...Kênê voni:-Hêwax tu ri, hêwax tu ri. Ma kênê yo pira hot sareyi. Dadiya ma merdımwer a. Tı hend kênêka rınd a! Dadiya ma biyer tu bıvino tu wena (Akbana, 2020:41).

Pir u heşt heme bırayi kuwên riye u piyer piya şini şini şini resên keyê pir. Kênun pir zi yo sîfre kerdo hazır, yo serê sıfri êseno yo sere nêseno. Pir şumi duna ını hot heme bırayun, bırayi şumê xu wên; arisiyên, bên rehet (Akbana, 2021:16).

G. DİYEVI

G0-G10. Diyevi

G10-G399. Tewiri diyevan

G10-G399. Merdımweri u merdımwerdış

G10-G49. Tımotım merdımweri

G50-G79. Ge ge merdımweri

G100-G199. Diyevi ki zaf gırdi

G200-G299. Cadi

G300-G399. Diyevi bini

G400-G499. Bındestiya diyevan dı mendış

G500-G599. Meğlubiyetê diyevan

G600-G699. Motifi bini ê diyevan

G11.6. Diyevi ki gueştê insanan weni

Pira merdımwer her ruej yena engıştê way sıpena, sıpena heta way bıfırêyo hema newe way ca verdena u şına (Akbana, 2020:44).

Ina pir zi insunwera, insunun wena. Pir keyf kena, seyrun kena u yena vındê in bırayun. Pir fıkrıyena ki şund gueşt wena. Çımı pir bên a u xu bı xu vuna: -Ez emış sareyê in bırayun kena tı ra u gueşt wena (Akbana, 2021:16).

Ina pir zi pira hot sari ya, insunwer a. Pir, fendun kena, xu duna feqirê u Hemlîki xapinena (Akbana, 2021:83).

G410. Meğlubbiyayişê diyevi

Pir şîna diyeza una, kena sur u erzena xu mîl. Diyeza dêst pir ra riyena, kuwena pir mîl u pir ca dî uja dî mîrena. Hemlîk zî duno pîrye, uja ra remeno, kuweno riye u şîno keyê xu (Akban, 2021:88).

G512. Kîşyayişê diyevi

Bîra cad kalmeyê xu onceno dono sareyonê pir ru...Bîra dono peru sareyo peyin zî tera keno u pir kîşeno (Akban, 2020:45).

Hen mereq keno, gêreno a, yeno u şîno erd keneno. Geno pir bîn erd ra vejeno. Zerrê qutî keno a, gueşun pir tî ra keno, fêk yay tîra keno, her cayê pir tîra keno u pir kîşeno (Akban, 2021:19).

Ini torî diyewa duni pîyer u yobînun kuwên, kîşên, pêni dî bîrayo qîj diyêw kîşeno (Akban, 2021:40-41).

G530.2 Kênaya diyevi ra yardîmguretiş

Axîrî kênê pê mîqes sareyê her pîskeneyî ra bînêk tera kenî erzenî zerreyê yo merî, yo kuzê aw, yo qalîbî sabunî u yo şomî donî way...(Akban, 2020:42).

H. ÎMTIHANÎ

H0-H199. Îmtihani şînasnayîşî

H200-H299. Îmtihani raştî

H300-H399. Îmtihani zewajî

H310-H359. Îmtihani heskerdîşî

H360-H399. Îmtihani veyvan

H400-H459. Îmtihani namusî

H500-H899. Îmtihani aqlî

H530-H899. Mertalî

H900-H1199. Wazîfeyê cesaretê imtihanî

H900-H949. Tayînê wazîfeyî

H950-H999. Wazife caardış

H1000-H1199. Tabietê wazifeyi

H1200-H13999. Îmtihanê mêrxasan: Cığêrayiş

H1200-H1249. Şertê dewombiyayîşî dî cığêrayiş

H1250-H1399. Cığêrayişê tabieti

H1400-H1599. Îmtihani bini

H1400-H1449. Îmtihani tersi

H1450-H1499. Îmtihani diqeti

H1500-H1599. Îmtihani sabiri

H1550-H1599. Îmtihani şexsiyeti

H1570-H1599. Tewiri imtihanan

H11.1. Pê behsê cuyayîşê xu, xu daşinasnayiş

-Birako, birako! Aya waya ki şîma hay gêrên cî, a ez a. Ayrûna ez in çiyun piyerin zuna. Şîma ez kerda teber... (Akban, 2021:80).

-A waya ze tu berd u sareyê ku ya war verda ez a. O ruej wext ez hesiyaya xu ez oniyaya tî remayî şîyî mî zot da tu ru. Mî va tî weş bi, tî sîlomet bi, la telîwo sîzyer şîyero tu lîng a; ez hekim tu bi, destê mî tîxtorê tu bo u derzîna mî zî dermonê tu bo (Akban, 2020:51-52).

H1202. Bîrayo qij teyna muwefeq beno

Bîrayo qij u way keye dî monenî. Bîra wuyî u zengene keno xu desta u pê berî keneno. Bîra cad kalmeyê xu onceno dono sareyonê pîr ru...Bîra dono peru sareyo peyin zî tera keno u pîr kîşeno (Akban, 2020:44-45).

J. AQIL U SÊFYEK

J0-J199. Pê qezenckerdîş aqîlguretiş

J200-J1099. Halê aqîlan u bêaqîlan

J200-J499. Vîjnayîşî

J230-J299. Erciyayeyê eşkera u raşti
J300-J399. Erciyayeyê vijnayişê inkê
J3300-399. Meğlubiyet u qezenc
J400-J499. Tedı vijnayiş
J500-J599. Tedbir u ihtiyad
J600-J799. Veri ra fikırayiş
J800-J849. İntibaq
J850-J899. Çımbıyayişê talıhi dı teseli
J1100-J1699. Aqlı
J1100-J1249. Merdımı aqlı u tigêrayişê ym
J1250-J1499. Pê aql cewabdayiş
J1500-J1649. Pê aql cadı cewabdayiş
J1650-J1699. Tewiri halê aqlan
J1700-J2749. Sêfyeki u bêaqılı
J1700-J1729. Sêfyeki
J1730-J1749. Wıyayişê nêzanayışı
J1750-J1849. Wıyayişê fomnikerdışı
J1850-J1999. Verniya raşt dı laqaytey
J2000-J2250. Şıkkerdışo bêmantıq
J2050-J2199. Bêmantıq ra tengvinayoği
J2200-J1699. Bêmantıq ihmalê mantıqi
J2260-J2299. Teoriyi ilmê bêmantıqi
J2300-J2349. Ehmeqi lez xapiyeni
J2350-J2369. Zondergiya gejan
J2370-J2399. Sêfyekki pers persayiş

J2400-J2449. Sêfyekki teqlid

J2450-J2499. Sêfyeki raştikini

J2500-J2549. Sêfyeki tor berzi

J2550-J2599. Sêfyeki holi

J2600-J2649. Sêfyeki tersoneki

J2650-J2699. Sêfyeki ecemi

J1700-J2749. Problemanê rehetan zehmetkerdış

J1736. Sêfyekiya heywanan

Verg şino dı hebi kuyonê mildergon ono besteno piyawa u verê mığara dı dara giredono. Hewa dono pırye, kuyi gineni yobin ru, voni ‘reeeq, reeeq, reeeq.’ Wext bena req req lu vona qey verg oja yo u vera erd penc keno u veng kuweno penconê yı ser. Lu tersonon ver nieftona mığara ra vejıyo (Akbana, 2020:16-17).

Verg wirzeno wı u vono: -La babi mı tıxtori kerd, la pırıkı mı tıxtori kerd, la kalıkı mı tıxtori kerd ez tıxtori kena. De tı resayi cı qırıkê bızê xu bıger bız bierz erd, bıwer. Ina çı ehmeqiya mı xu pê guret (Akbana, 2020:69).

K. XAPINAYIŞ

K0-K99. Pê xapinayış qezenc

K100-K199. Pê xapinayış pêameyiş

K110-K149. Pê xapinayış eşya rotış

K200-K249. Deyndayış dı xapinayış

K300-K499. Hile u dıznayış

K410-K439. Dıznayış

K440-K499. Hileyê bini

K500-K699. Pê xap remayış

K700-K799. Pê xapinayış tepışiyayış

K800-K999. Pê besteyê qederi xapinayış

K1000-K1199. Pê xu bîrindarkerdîş xapinayîş

K1200-K1299. Pê şexsiyetê xu xîrab kerdîş xapinayîş

K1300-K1399. Zewaj dî xapinayîş

K1400-K1499. Ey ki lez bîxapiyi şexsiyetê yîn tehrif beno

K1500-K1599. Zina ser xapinayîş

K1600-K1699. Xapîker dekuweno domê xu

K1700-K2099. Pê zuran xapinayîş

K1700-K1799. Pê qesti xapinayîş

K1800-K1899. Pê xîyal u cîlan xuradayîş xapinayîş

K1900-K1999. Hile u sextekari

K2000-K2099. Riyakari

K1836. Cini qesti ra dekuwena derqê camerdi

Kênaya qij kênayêka destlap a, kênayêka zıxm a; eyîni monena lajon la gîjîkê ay zaf derg o. Ona gîjîkê xu qat kena qat kena erzena bînê şoqi u şoqe nona xu ser a; kînconê eskeri gena pîra. Nomeyê yay beno Wîsîf (Akbana, 2020:89).

K1870. Xapinayîş

-Wayê qet mepers! Yo lu omî ma xapîti; tîrmê heşî ra va sual a, tîrmê heşî da ma u herînda cî dî zî toreyê eskîjon guret u şî (Akbana, 2020:32).

Way oniyena quelê çaketê bîrayî ha bînê sareyê yay dî fom kena eg bîrayî xap ru ay kerdo u a arda sareyê kuya verdaya (Akbana, 2020:48).

Ciniyonê şîma muya mari eşt mîyonê aw, aw da mî, mî aw werd. Muya mari pîzeyê mî dî bî gîrd; pîzeyê mî o semed ra masa. Ciniyon, şîma zî xapîti u îna felek vejîya mî u tu sare (Akbana, 2020:52).

Yo kerg bena u yo lu bena. Lu zaf fendkar a. Lu kerg xapînena gena şîna şîna şîna verê yo qul (Akbana, 2020:100).

Çend ruêj kuwên benate. Ina lu şına vîndê kercê u yî xapinena (Akbana, 2021:7).

Heş uja dî çend saeti bayik miyeşna vîndeno. Miyeşna zi hêş xapinena, şına şına nina (Akbana, 2021:36).

Dadi lajun xu xapinena, kêneyê xu gena, bena erzena zerrê harê astuwarun (Akbana, 2021:40).

Ina pir zi pira hot sari ya, insunwer a. Pir, fendun kena, xu duna feqîrê u Hemlîki xapinena (Akbana, 2021:83).

Ino miyerdê mî zi hîn mî ra bawer kerd u va dê qê ez zaf jihat a, zaf çî zuna. Yî zi ameyî ez waşt. Ma zi zewijyayî. Labelê mî yî xapinayî, halbîk ez yo çik zi nîzuna (Akbana, 2021:101).

Heş hesiyen xu la çî bîvin! Unyeno lu wî xapino. Çî kurk a, çî tayî yo! (Akbana, 2021:110).

K2211. Xayintiya bîrayan

Axîrî bîrayî bêçare vateyê ciniyon ra bawer kenî. Voni demek waya ma gureyo xîrab kerdo. Xu miyon dî mîşorî kenî qerar donî vonî waya ma in gureyo pis kerdo ma gerekî ay bîkîş (Akbana, 2020:46-47).

-Dayê, babiyê ma merdo. Babiyê ma, ma ri wesiyet kerdo. Hal mesela in qêdina. Eg yo bîrayê ma bîbo ma kê n weye labelê yo waya ma bîbo ma bîn erzên u sarê yay kê n vîn (Akbana, 2021:39).

Ini bîrayî fîkîryên, fîkîryên u mîşore kê n. Bîrayî pê nî dî qerar dî nî cî u waya xu gê n kê n teber (Akbana, 2021:71).

K2212.3. Veyva xayin

Ciniya bîrayê qîjî şîna yo tasê awk kena de u yo lihirê mar jî kena zerrê aya tasê awk u gena yena duna cî. Kênek zi aya awk gena u wena. (Akbana, 2021:71).

Mevaj veyvon muyê mari eşta zerreyê mîsin. Wext way aw werda muyê mari şîya kota pîzeyê ay (Akbana, 2020:46).

L. BEDILYAYÎŞÊ TALÎHÎ

L0-L99. Zaferê tor conî

L100-L199. Talîhi ki hol niviyerênî

L200-L299. Mêrdımı ki bêkîbîr mukafat anî

L300-L399. Zaferê bêtaqetan u zeyifan

L400-L499. Kibîr zelilî ano

L10. Zaferê lajê tor qijî

Beno sîba. Şeş birayî zê her ruej donî ra şîni seyd. Bîrayo qij u way keye dî monenî...Bîra dono peru sareyo peyin zî tera keno u pîr kîşeno (Akbanî, 2020:44-45).

L13. Lajo tor qij wayirê rehmo

Bîrayo qij vono: -Şîma way teslimê mî bîkerên, ez beno cayêko durî dî kîşeno...Mevaj destonê birayî nigureto way bîkîşo, vato ez sareyê ın yaz yabona verdi, xuera a nîşkena bîyer keye (Akbanî, 2020:47).

L312. Lajo qij diyev kîşeno

Beno sîba. Şeş birayî zê her ruej donî ra şîni seyd. Bîrayo qij u way keye dî monenî...Bîra dono peru sareyo peyin zî tera keno u pîr kîşeno (Akbanî, 2020:44-45).

M. TAYÎNÊ ÎSTÎKBALÎ

M0-M99. Hukmî u qerarî

M100-M199. Sondwendîş

M200-M299. Pêameyîş u suezdayîş

M300-M399. Kehanetî

M400-M499. Zotî

M100. Sondwendîş

Pêni dî vonî ma sond bîwon. Her kêna vona sareyê bîrayê mî veng mî ra nivejîya. Dor yena ına kêna a vona: -Sareyê guelîkê mî yê çarî veng mî ra nivejîya (Akbanî, 2020:35).

M411.8. Zota mezluman

-Bırawo, bırawo! Tı weş bi, tı silomet bi la telo sızıyer şiyero linga tu; tı hekim u tıxtor niverdi, yi tu ri dermon nivini. Ez hekimê tu bi, destê mı tıxtorê tu bo u derzinê mı zi dermonê tu bo!(Akban, 2020:48).

N. ŞANS U QEDER

N0-N99. Qumar u behsi

N100-N299. Rayiri şans u talihi

N100-N169. Xısusiyetê şans u talihan

N300-N399. Qezaya bêşansi

N400-N499. Şansi tesadufi

N410-N439. Riskê gureyê şansan

N440-N499. Musayişê sırranê erciyayan

N500-N599. Xızineya ki veciyena meydan (xızineya bêwayir)

N600-N699. Qezayi bışansi bini

N700-N799. Pê tesaduf têverameyiş

N800-N899. Yardımkari

N130. Bedılyayişê şans u qederi

Miyerik cad don ra şın padişayi het von: -Willay mı wahar gıjıki ca kerd. Padişa von: -Kom a, ça wa, çı kesi ya? Miyerik von: -Kênê yo pir a, ha felan ca da. Yên kênê pir wazeni u padişayi ri bên u veyve kên (Akban, 2020:62).

N135.2.2. Pê şans zenginbiyayiş

Ciniya yi vona: -A henara ki tu ma ri şawıt mı va ez ay parçekerı bıdı qıjon. Mı wext kerd parçeyi zerreyê ay piyer altuni bi. Mı altuni berdi kerdı werdı u mı ard pê altunon bon vıraşt; mı xu ri pê keye kerd. Ma a serr ra nat weni hema niqediyayi (Akban, 2020:83).

P. CEMİYET

P0-P99. Qıralti u miri

P100-P199. Qedemeyi bini

P200-P299. Keye

P300-P399. Merdımatiya bin

P400-P499. Gure u meslegi

P500-P599. Weyekerdış u hukmat

P600-P699. Edeti

P700-P799. Cemiyetan ser tay tewırı motifan

P150. Merdımi zengini

Ciniyek ay altunon bena rueşena. Bonê yino ki hê tê vındertê yo bono kohon o. Cad ona ê bonê xu şonena wı, pê zerdon yo bono delal vırazena u kuwena de. Bena zengin, xu ri eşya meşya gena (Akban, 2020:82).

Ini bën zengin, bënî wahar ê welat i. Dik beno padişahê ê welati totiyer. O padişaho bin zi beno feqir. Narê wı yeno beno xızmkarê ini diki (Akban, 2021:64).

P210. Cini u camerd

Ruejêk dadiya Fatık xafilda mırena. Miyeşik yona cini dır zewıcyen. Yo keynaya ına cini zi esta. Nomeyê yay zi Eysık a (Akban, 2020:103).

Hebıkê Henar babiyê xu iqna kena. Miyeşik zi hêna kuweno riye, duno ra u şino. Çend ruêj kuwên benate, miyeşik tor yo ciniyeka yeno keyê xu (Akban, 2021:29).

Cayêk beno cayêk nıbeno. Yo miyeşik u cini xu bën. Hiri laj inan zi êst (Akban, 2021:39).

P233. Babi u lacj

Miyeşik ına kênek ra zaf hes keno. Yo laj miyeşiki zi est o. In lajek zaf hol o, waharê heya u edeb o, merdımêko zaf xebatkar o. Miyeşiko extiyar zi qayilo ına kênek u laj xu bızewijno (Akban, 2021:71).

-Dayê, babyê ma merdo. Babyê ma, ma ri wesiyet kerdo. Hal mesela in qêdina. Eg yo birayê ma bîbo ma kê n weye labelê yo waya ma bîbo ma bèn erzên u sarê yay kê n vîn (Akbana, 2021:39).

Babiyê cî sêni gî hîna vuno Hemlîk dîha zaf keyf keno u kuweno riye (Akbana, 2021:75).

P251. Bîra

P251.6.1. Hîrî bîrayî

Wextêk welatêk dî hîrî bîrayî benî. Her yo bîra yo dew dî moneno (Akbana, 2020:110).

P264. Guerîm u baltuz

Mevaj veyvon muyê mari eşta zerreyê mêsin. Wext way aw werda muyê mari şîya kota pîzeyê ay (Akbana, 2020:46).

Ina kênek yo ruej şîna keyê bîrayê pîlî, yo ruej şîna keyê bîrayê bînî. In qêde in qêde heta keyê bîrayê xu yê qîjî şîna, vîndena. Cîni bîrayun, kênek keyun xu dî nîwazên (Akbana, 2021:70).

P282. Damarî

Yo way u yo bîra estî. Dadiyê way u bîrayî merd a, yî cî ra yetim mendi. Yo domariya yîn est a. Domarî qet yîn ra hes nîkena, yîn ra xu kena, heqaret yîn kena (Akbana, 2020:19).

Domarî u kê naya xu nîşeni ru, çî gure bîbo vonî Fatîk tî bîker (Akbana, 2020:104).

Xafîlda aya cadiya dumarî yay lezabez yena vîndê Hebîkê Henar u dî hêb şuneyun gena, ay şuneyun ra yoyî kîştâ çep ra yoyî zî kîştâ raşt ra gena kuwena paştê Hebîkê Henar a (Akbana, 2021:31).

P412. Şone

Miyerdê Hebîkê Henar zî şune yo. Miyerîk her ruej pêş xu beno kue u pes uja dî çereno (Akbana, 2021:31).

P414. Seydar

Bırayi seydwoni. Her ruej şını seyd. Beno şond bırayi yeni keye eg çı bıvini. Zerrê yın heme gezı biyi, biyi pak u delal. Şamiya yın ha potiya. Bırayi ın gure ra tayi fom nikenı (Akbana, 2020:37-38).

Babiyê kênek tımotım şino sêd keno u yeno. Kênek zi têna keye dı vındena, gure kena (Akbana, 2021:26-27).

Q. CEZAYÎ U XELAYÎ

Q0-Q10. Cezayi u xelayi

Q10-Q99. Xısusiyeti xelayan

Q200-Q399. Cezayi tay gureyan

Q400-Q499. Tewırî cezayan

Q2. Holi u xırabi

Axırî kênê pê mıqes sareyê her pıskeneyî ra bınêk tera keni erzeni zerreyê yo merı, yo kuzê aw, yo qalibi sabuni u yo şonı doni way...(Akbana, 2020:42).

Way mari ra xelısiyena. Miyerık oniyeno tera cad pizeyê way nışt, bı zê pizeyê insona weş. Miyerık way marı keno u beno keyeyê xu (Akbana, 2020:49).

Fatık sareyê extiyar şuwena, gıjık yay kena şone; kıncon yay şuwena, cı ri finena ra (Akbana, 2020:106).

Mevaj domari bınê toriyi dırnayo u torı o qêdı dayo way u bırayi. Wext bırayi zi kingeri eşti zerreyê toriyi piyer bınê toriyi ra koti (Akbana, 2020:21).

Cadi lezabez şına kuwena zerre u gıjık Hebıkê Henar gena, kaş kena, bena, kena zerrê sunduqê dadiya Hebıkê Henar u bena yo kaş ra kena war, lêr kena (Akbana, 2021:30).

Q10. Mukafatê kar u gureyi

Fatık sareyê extiyar şuwena, gıjık yay kena şone; kıncon yay şuwena, cı ri finena ra...Ciniya extiyar, Fatık ri zi dua kena...Ina duaya ciniyeka extiyar qebul bena. Fatık dıha bena rınd...(Akbana, 2020:106).

Q91. Mukafatê aqılı

Miyerık fom keno eg mar pizeyê way dı biyo pil u pizeyê yay inay ra masayo. Miyerık o guešto sualın dono way...Mari zi pizeyê ay dı guešto sualın werdo...Wazeno biyero teber. Hêdi hêdi xu hetê fekê waya kaş keno; seni sareyê xu fekê way ra ono teber miyerık cad beno sareyê mari ru, mari kaşkeno teber u şeqineno o raştı. Way mari ra xelisiyena. Miyerık oniyeno tera cad pizeyê way nışt, bı zê pizeyê insona weş. Miyerık way marı keno u beno keyeyê xu (Akbana, 2020:49).

Q93. Halê istisnai ra mukafatê yardımı

Fatık seni hına vona yo este benu astuar, yo este beno ayaqqabi, yo ben şone, yo este ben kinc (Akbana, 2020:107).

Q211. Pê merg cezadayış

Verg seni hına vono heş yers beno, yo lap dono miyonê sareyê vergi ru, verg cad herında xu dı pa şino u beno wışk (Akbana, 2020:26).

Bıra dono peru sareyo peyin zi tera keno u pir kışeno (Akbana, 2020:45).

Lu mari xenıqnena, ona finena ra, kena dumduz, kena raşt (Akbana, 2020:55).

Heş cad qırıka lu tepışeno, lu xenıqneno, erzeno oja u dono ra şino (Akbana, 2020:59).

Hen mereq keno, gêreno a, yeno u şino erd keneno. Geno pir bın erd ra vejeno. Zerrê quti keno a, gueşun pir tı ra keno, fêk yay tıra keno, her cayê pir tıra keno u pir kışeno (Akbana, 2021:19).

Bız u heş vêjyên meydun. Bız xu têpiya gena u yo xışma vazduna, vazduna şına yo esterê xu yo tuj duna kışta çep ê hêş ri...Heş uja dı ca dı mireno (Akbana, 2021:25).

Miyerık geno a cadi keno teber. Ben sarê cadi keno tı ra u qelayi yên aya cadi wên (Akbana, 2021:34).

Q281. Nankori cezadayiş

Lu vona: -Bıra, ma omeyi, aw qediya. Sêr paştiya mı ra bê war, ez şına. Mar vono: -Willay ez niyena war. Ez dona tu ru...Lu mari xeniqnena, ona finena ra, kena dumduz, kena raşt (Akban, 2020:53-54).

Q302. Hesudi ra cezaguretiş

Miyenk geno a cadi keno teber. Beno sarê cadi keno tı ra u qelayi yên aya cadi wên (Akban, 2020:34).

R. ESİRİ U FİRARİ

R0-R99. Esirti

R100-R199. Remayîş

R200-R299. Firarti u teqib

R300-R399. Cayê setari u reynatepişiyayiş

R100-R199. Remayîş

Heş şino zerre dı kuweno ra, serêsbayi honê wirzeno we, qul ra vejyeno la xu vir ra keno a kerra niken oja. Heş şino kue. Fatê tu wirzena we oniyena fekê qul ho anayiyo. Fat cad remena şına keye (Akban, 2020:76).

S. ZULMİ ANORMALİ

S0-S99. Merdımatiya zalımı

S100-S199. Qırkerdışê felaketi ya zi sêqkerdışi

S200-S299. Qırbankerdışo zalımki

S300-S399. Qiji ki ca verdiyeni ya zi kışiyeni

S400-S499. İşkenceyi zalımı

S21.6. Bırayi zalımı

Axırı bırayi bêçare vateyê ciniyon ra bawer kenî. Voni demek waya ma gureyo xırab kerdo. Xu miyon dı mışori kenî qerar doni voni waya ma ın gureyo pis kerdo ma gereka ay bıkiş (Akban, 2020:46-47).

-Dayê, babyê ma merdo. Babyê ma, ma ri wesiyet kerdo. Hal mesela in qêdina. Eg yo birayê ma bîbo ma kê n weye labelê yo waya ma bîbo ma bèn erzên u sarê yay kê n vîn (Akbana, 2021:39).

Ini birayi fikiryên, fikiryên u mîşore kê n. Birayi pêni dî qerar duni cî u waya xu gê n kê n teber (Akbana, 2021:71).

S31. Domariya zalim

Dadiyê way u birayi merd a, yî cî ra yetim mendi. Yo domariya yin est a. Domari qet yin ra hes nikena, yin ra xu kena, heqaret yin kena (Akbana, 2020:19).

Domariya Fatîk zaf hesud a. Fatîk bena erzena zerreyê yo wadeyi u ber ser kilit kena (Akbana, 2020:108).

Cadi lezabez şîna kuwena zerre u gîjik Hebîkê Henar gena, kaş kena, bena, kena zerrê sunduqê dadiya Hebîkê Henar u bena yo kaş ra kena war, lêr kena (Akbana, 2021:30).

S147. Kue dî teynerdayiş

Hîni tay moneno ruej şîyero kue way hesiyena xu. Way hesiyena xu ni birayo ni tayi yo; ha tiktêna sareyê kuyêka menda (Akbana, 2020:48).

S400-S499. Îşkenceyi zalimî

Hen mereq keno, gêreno a, yeno u şîno erd keneno. Geno pîr bîn erd ra vejeno. Zerrê qutî keno a, gueşun pîr tî ra keno, fêk yay tîra keno, her cayê pîr tîra keno u pîr kîşeno (Akbana, 2021:19).

T. CINSİYET

T0-T99. Eşq

T100-T199. Zewaj

T200-T299. Cuyayîşê zewajî

T300-T399. Namus u ezebi

T400-T499. Yasaxê munasebetê cînsî

T500-T599. Hamile mendîş u dadi ra biyayîş

T600-T699. Oniyayişê qıjan

T10. Zerrcıkotış

Miyerık pêhesiyeno kêna ya u babiyê xu vera omeya esker. O layek kêna ra zaf hes keno. Layek oja zerr kuweno de (Akbana, 2020:90).

Hebıkê Henar zi zerr kuwena yo şune. Tor ino şuneya zerr kuwên yobinun, yobinun ra zaf heskên u qayili bızewij (Akbana, 2021:26).

T30. Yobinanresayışê waştiyan

A kênek layek ri wazeni. Veyveyê yin keni, yi zewijiyeni u şini (Akbana, 2020:91).

O şune şino Hebıkê Henar geno u beno keyê xu. Hebıkê Henar hesiyena xu, ha keyê waştiya xu dı ya (Akbana, 2021:30).

T110. Zewajê halê istisnai

Beno şon, birayi bini seyd ra yeni keye. Bıra hal meselaya xu u pir cı ri qal keno. Bırayi ruej bin doni ra şini kênên pir het. Her bıra yo kêna marı keno (Akbana, 2020:45).

Heş, Ziz mare keno. Heş u Ziz zewıcıyeni, wırdi piya qula heşi di keyeyê dınyaya rueşn keni (Akbana, 2020:73).

Dadi u babiyê diki zi şini kênayê ê padişahi wazên, gên yên. Çoras ruej, çoras şew vêve kên u piya resên mırad xu (Akbana, 2021:64).

T130. Edetê zewaji

Ağa, Fatık laj xu ri benu, çoras ruej u çoras şew veyve nono ru. Veyveyê Fatık u lajê xu kenu (Akbana, 2020:109).

Çoras ruej, çoras şew vêve kên u piya resên mırad xu (Akbana, 2021:64).

T131. Şerti zewaji

Laj Ağayi vono:-Wıllay billay zewaj mı bıbo çını bo ina kêneya (Akbana, 2020:109).

-Kênayê mı ya rındıka çım xezala delal. Heta kinci dadiya tu kuhun mebi ez nızewijyena. Gereka kinci dadiya tu kuhun bi ez hama zewijyena (Akbara, 2021:28).

T596. Namepanayış

Benate ra xeylêk waxt viyeren, ma ciniyek timotim miyerdê xu ra vuna:-Ma piya zewijyayi, ez wazena yo laj ma bıbo. İnşallah ruejêk yo laj ma beno u ma nameyê yi nuni pa Hemlik (Akbara, 2021:72-73).

U. TEBİETÊ CUYAYİŞİ

U0-U99. Cuyayışê bêzêpi

U100-U299. Tebitê cuyayış ra tay motifi

U 60. Zengini u Feqiri

Ciniyek ay altunon bena rueşena. Bonê yino ki hê tê vındertê yo bono kohon o. Cad ona ê bonê xu şonena wı, pê zerdon yo bono delal vırazena u kuwena de. Bena zengin, xu ri eşya meşya gena (Akbara, 2020:82).

Ini bên zengin, bêni wahar ê welat i. Dik beno padişahê ê welati totiyer (Akbara, 2021:64).

Ini hot bırayi zi zaf zengin i, mal u mülkê yın zaf o (Akbara, 2021:81).

Way u bırayi pê yobinon beni şa. Her bıra çik dono waya xu. O bırayo feqir zi pısinga xu dono way...(Akbara, 2020:40).

Miyerik zewijnayeyo, waharê qijon o. De feqiri zor a. Miyerik vono ez xu ri şiyeri cayêk kar u gure bıvini u bıxebiti (Akbara, 2020:80).

Waxtun ra waxtêk welatun ra welatêk dı heşt hêw bırayi bên. Ini bırayi piyer feqir i. Tayi çin o xu ri buri. Welatê yın dı xebat zi çin a xu ri bıxebiti. Vuni ma şuer xu ri bıxebiti, kar u gure bıker (Akbara, 2021:15).

Miyerik zaf feqir o, timotim şino kuêliyun, xu ser kuweno, qefilyeno u şund yeno keyê xu. (Akbara, 2021:48).

O padişaho bin zi beno feqir. Narê wı yeno beno xızmkarê ını diki (Akbara, 2021:64).

Miyerik cıtyer o, xu ri xebityeno la zaf feqir i, çikê yın zi çin o (Akbana, 2021:73).

Babi miyeriki zi zaf feqir o. Tayiyê yın çin o. Keyê xu talun tıraş kên u şini aya kênêk wazên (Akbana, 2021:94).

U110. Xapinayış veciyeno werte

Lu vona: -Bıra, çı ra Allahi ra eşkera tu ra miyoni! Willahi ni ina kurk ê mı ya ni zi ez zona kurkon vırazi. Ina kurk ê malayi ya, mı daya xu ra ez omeya. Dımeysi ze tu ardi mı piyer werdi. Baweyê kurk mevınder (Akbana, 2020:16).

V. DİN

V0-V99. Merasimi dini

V100-V199. Bonê dini u cısimê dini

V200-V299. Şexsiyeti muqedesi

V300-V399. Baweriyi dini

V400-V499. Qewetê dini

V500-V599. Tay tewırı motifê dini

V52. Qewetê duayan

Way zaf bena tal, pê bırayê xu zaf dejena dua kena, laveyê Homayi kena u vona: -Ya Reb! Mı bırayê xu kışt. Tı mı bıkeri yo teyr. Ez heta qıyam vaji kekuuu, kekuuu! Homa emır keno; way cad bena yo teyr. Pel u baski niyeni pa; kuwena hewa; firdona u vona kekuuu pepuuu, kekuuu pepuuu, kekuuu pepuuu...(Akbana, 2020:21).

Ciniya extiyar, Fatık ri zi dua kena u vona: -Fatıkê, tı hend rınd a hend rınd a! İnşallah çarê tu zê aşm bıriqiyeno, alıski tu zê tij şoq doni, çenê tu o qêdı bıriqiyeno tı dıha bena rınd! Ina duaya ciniyeka extiyar qebul bena. Fatık dıha bena rınd...(Akbana, 2020:106).

V56.Nımaj

Malayi kurka xu kerda ra, tızbeyi xu nayi kurk ser vono ez nımaj bıkeri (Akbana, 2020:14).

-Wayêm, dê tî ita dî vînder; ez sêr in yene dî desmaj bıgêr u xu rî nîmaj bıkêr (Akbana, 2021:42).

V58.6. Nîmaji ra ver desmajguretiş

Malayêk hê verê deri dî desmaj geno (Akbana, 2020:14).

Pir vona:-Kênê mî timotim şîna desmaj gena a awkê desmaj yê rişyena uja, ver dî çimen vejîyen u astuêr mî çerenu, çim wenu u ruej ruej pê ben rînd, tî ona qîmiş nîkên bon astuêr ra (Akbana, 2020:61).

Malla şîno vêr çîr dî desmaj geno u şîno keyê xu (Akbana, 2021:108).

V207. Mala

Mala hend vineno cuar ra yo veng yeno, mala sareyê xu keno berz oniyeno çik ho asiman ru yeno. Mala terseno, cad remeno u şîno xu keno vin (Akbana, 2020:14-15).

Malla hîn bîzê xu u bîzyayun xu keno wuye u uja dî piyer piya cuyên (Akbana, 2020:25).

Yo dew dî yo malla beno. Malla şîno vêr çîr dî desmaj geno u şîno keyê xu. Unyeno ki kurkê xu sêr çîr dî xu vira kerda (Akbana, 2021:108).

Lu zerrê mîğara ra vêjîyena u xu bî xu vuna: -Wullay ez têna in gîl kuê dî vêşunê ver mîrena. Ez şîyêr dewê mallayi, uja dî vîndêr. Ez uja dî çî mî vinena, gena xu rî wena. Mîletê dew, zerrê dew dî mî vêşun nîverdena (Akbana, 2021:111).

V254. Sîlomdayiş

Mî dî vist panc quruş est bî. Mî zi gurê dayî cî. Yî perê xu gurê u ay ra pê yo ruej zi yo sîlum nîda mî (Akbana, 2021:62).

V532. Şîyayîşê heci

Cayêk beno cayêk nîbeno. Yo verg beno. Verg tobî keno, von ez şîna hec (Akbana, 2020:66).

W. XISUSİYETİ ŞEXSİYETİ

W0-W99. Xısusiyeti şexsiyetanê holan

W100-W199. Xısusiyeti şexsiyetanê xıraban

W200-W299. Tewiri xısusiyeti şexsiyetan

W10. Merhemet u şefqet

Mevaj destonê bırayi nigureto way bıkişo, vato ez sareyê in yaz yabona verdi, xuera a nieşkena biyer keye (Akban, 2020:47).

Miyeriko extiyar uniyeno ina kênêk zaf nıweş a, zerra yı zaf pê vêşena, kênêk geno beno keyê xu di keno mısafir (Akban, 2021:71).

W26. Deyax

Dadi ona yona rey kênê xu ri herr ra herêk virazena u kênê xu rınd temi kena u vona: -Kênê mı ya delal, tu her ra va hoş herê tu şiya ra u bi herr. Tı ina rey heta vêr bêr bırayonê xu nivaji hoş. Timotım vaj çu. Way reyna kuwena riye u heta vêr bêr bırayon herê xu çu kena. Way axiri şina resena keyeyê bırayon (Akban, 2020:37).

W31. İtaet

Pir hini musena way. Pira merdımwer her ruej yena engiştê way sıpena, sıpena heta way bıfirêyo hema newe way ca verdena u şına (Akban, 2020:44).

Yo laj ağayê dew estu. Voni ma zewicneni. Yo ruej ağa vono: -Çıqas kênayi dew esti piyerun tuep bıkerên, piyerun bıyarên wa êr bıyeri kay bıkeri. Voni wa kênayi bıyeri kay bıkeri u wa laji ağayi kênayon bıvinu. Hela zerr kuwenu komci kênâ? (Akban, 2020:106).

W32. Cesaret

Bıra dono peru sareyo peyin zi tera keno u pir kışeno (Akban, 2020:45).

Hen mereq keno, gêreno a, yeno u şino erd keneno. Geno pir bın erd ra vejeno. Zerrê quti keno a, gueşun pir tı ra keno, fêk yay tıra keno, her cayê pir tıra keno u pir kışeno (Akban, 2021:19).

W121. Ters

Kıring, lu verdeno ra. Lu asiman ru cuard yena, tersonon ver çımı xu cayı piyer, zê tir cuard yena. (Akbana, 2020:14).

Zerreyê kuwari veyv ra nêêseno. Veyv destê xu kena derg eg sual xu çeng kero. Destê veyv şino miyonê pırçı ra; veyv tersonon ver cad oca dı xu ra şına (Akbana, 32).

Way sareyê kuya têna menda, tayn mend hini şew bo. Tık têna se kena? Ni ca ni curn! Tewekeliya xu dona Homayi. A şew bı ters u xof, bı çı kulli hal viyarnena ancax Homa zono!(Akbana, 2020:48).

W151. Çımvêşoni

Verg vono: -Bıra heş, ez miyeşna wena, tı bız weni waya lu zi tuşk wena. Verg seni hina vono heş yers beno, yo lap dono miyonê sareyê vergi ru, verg cad herında xu dı pa şino u beno wışk (Akbana, 2020:26).

W167. İnad

Ino dik sêrsıbay ra heta şund, şund ra heta sêrsıbay ın qêde veng berza venduno (Akbana, 2021:55).

W181. Hesudi

Mevaj domari binê toriyi dırnayo u tori o qêdı dayo way u bırayi. Wext bırayi zi kingeri eşti zerreyê toriyi piyer binê toriyi ra koti (Akbana, 2020:21).

Xafilda aya cadiya dumari yay lezabez yena vındê Hebıkê Henar u dı hêb şuneyun gena, ay şuneyun ra yoyi kıšta çep ra yoyi zi kıšta raşt ra gena kuwena paştê Hebıkê Henar a. Hebıkê Henar ca dı uja dı bena yo mirçık u fir duna, şına kuwena gıl kueyun (Akbana, 2021:31).

W185. Zorbazti

Çı gure bıbo domariya Fatık pê Fatık dona kerdış (Akbana, 2020:104).

Ina cadi yena keyê miyeriki u ca duna xu la qet yo gure zi nıkena. Dılm keyê piyer kena Hebıkê Henar mıl (Akbana, 2021:29).

X. MİZAH

X0-X99. Bêkeyfî ra mizah

X100-X199. Bêhunerî ra mizah

X200-X599. Mêrxasî

X200-X299. Esnafan dî mizahê dayîş-guretişî

X300-X499. Wayirê gureyan dî mizahê dayîş-guretişî

X500-X599. Qedemeyanê binan dî mizah

X600-X699. Şaranê binan ser mizah

X700-X799. Cınsiyetan ser mizah

X800-X899. Serxueşan ser mizah

X900-X1899. Mizahê zur u zêd ra eştişî

X910-X1099. Merdîmanê halê istisnâî ser mizah

X1100-X1199. Masewan u seydaran ser zuri girdî

X1200-X1399. Heywanan ser tay zuri

X1400-X1499. Dar, fêki, zerzewat u nebatanê binan ser zuri

X1500-X1599. Coğrafya u topoğrafya ser zuri

X1600-X1699. İklim u hewayî ser zuri

X1700-X1799. Maskaratiya mantıqî

X1800-X1899. Tewirî zuran u zêd ra eştişan

Z. TAY GRUBÎ MUXTELÎFÎ MOTÎFAN

Z0-Z99. Formulî

Z100-Z199. Sembolî

Z200-Z299. Mêrxasî

Z300-Z399. İstisnâyî

Z71. Umarê formulistiki

Z71.1. Umarê formulistiki: 3

Wextêk welatêk dî hiri birayi beni (Akbana, 2020:110).

-Willay ca ra ina yo qerpuzê mî na. Mî vat ina qerpuz nibena, ciniya mî hiri rey şiya qata bini hêna omeya qata seri (Akbana, 2020:111).

Cadi vuna:-Waxto ki mî tî keye ra eşta teber, babiyê tu bad tu ya zaf merêq tu kerd u zerrê hiri ruejun dî merd (Akbana, 2021:34).

Cayêk beno cayêk nîbeno. Yo miyerik u cini xu bên. Hiri laj inan zi êst (Akbana, 2021:39).

Z71.5. Umarê formulistiki: 7

Kiring yona dor perronê xu şono ti, xu keno berz, xu keno berz tayn mendo biresi qata hotinê asimani (Akbana, 2020:14).

Miyerdî şiyoy xebat. Hot serri niomeyo. Hot serri temom beni, miyerik dono ra yeno keyeyê xu (Akbana, 2020:82).

Z71.5.1. Hot birayi u yo way

Dadi vona:-Kênê mî, raşt a. Hot birayi tu esti. La birayi tu îtiya niyi. Hê filon ca dî moneni (Akbana, 2020:36).

Cayêk beno cayêk nîbeno. Hot hêb birayi u yo way bên (Akbana, 2021:70).

Z71.12. Umarê formulistiki: 40

Ağa, Fatik laj xu ri benu, çoras ruej u çoras şew veyve nono ru. Veyveyê Fatik u lajê xu kenu (Akbana, 2020:109).

Dadi u babiyê diki zi şini kênayê ê padişahi wazên, gên yên. Çoras ruej, çoras şew vêve kên u piya resên mîrad xu (Akbana, 2021:64).

Z140. Rengo sembolik

Z140.1. Rengo sembolik: Sur

Lu vuna: -Bira heş, êêê, bena ez tu ri zi yo kurk vîrazena labelê tî gereka şuêr mî ri miyeşnaya qer, miyeşnaya sur u miyeşnaya sîpi biyari. Ez puestê yîn gena u uncax tu ri pê vîrazena (Akbana, 2021:109).

Z140.2. Rengo sembolik: Sipi

Waharê ın keye ji binêna extiyar o. Gijik yi dı zaf muyi sıpiyi esti. Nimêkê gijikê yi biyo sıpi (Akbana, 2020:111).

Lu vuna: -Bıra heş, êêê, bena ez tu ri zi yo kurk vırazena labelê tı gereka şuêr mı ri miyeşnaya qer, miyeşnaya sur u miyeşnaya sıpi biyari. Ez puestê yın gena u uncax tu ri pê vırazena (Akbana, 2021:109).

Z140.3. Rengo sembolik: Siya

Lu vuna: -Bıra heş, êêê, bena ez tu ri zi yo kurk vırazena labelê tı gereka şuêr mı ri miyeşnaya qer, miyeşnaya sur u miyeşnaya sıpi biyari. Ez puestê yın gena u uncax tu ri pê vırazena (Akbana, 2021:109).

Z183. Nameyi semboliki

In binate dı Homa yo kudik dono Heş u Ziz. Kêf wırdin yeno, pê kudik xu beni şa. Nomê kudik xu noni pa Zizalek (Akbana, 2020:73).

Ini zewijyên, yo kênayê yın bena. Ina kênayê yın hend rınd a hend rınd a merdım qêmiş nıben yo dor zi bun tı ra, tı vun qê tijê aşm a. Nameyê ina kênek Hebikê Henar nuni pa (Akbana, 2021:26).

NETİCE

Riyê teknoloji ra davist-dahiris serra peyin dı ruej bı ruej vatişê vistonikan bı kêm u ini serranê peyinan dı ino edet hema hema wedariyayo. Labelê merdımı ki vistoniki inan vir dı yi hema esti. Zê Zazaki yo zıwano ki zaf hetî ra tepiya mendo u eyro zi koto binê tehlike samedê inê zıwani pılan ra zê vistonikan unsuranê folklori aryedayiş u inan qeydkerdış gureyêko muhim o. Ina saye dı beno ki her vistonik dı çend kelimeyi Zazaki mihafeze bîbi.

Ina xebat dı 39 vistoniki mıntıqayê Xueşkar ki binateyê serranê 2018-2021 dı aryediyayi bi u kıtabanê *Waka Lu* u *Hebîkê Henar* dı neşır bibi goreyê metodê Stith Thompsoni hetê motifan ra tehlil biyi. Thompson, motifan binê 23 sernuşteyan dı tesnif keno.

Rêza verin dı motifi mitolojiki ca geni. Ino qısım dı, vistoniki ze ma tehlil kerdî tede *Homa* zaf viyereno. Homa tiya dı goreyê baweriya İslami veiyereno. Kelimeya Homayi, egleb dua u idyoman dı ca gena. Heto bin ra vistoniki ki tehlil biyi inan dı zê viraziyayişê insani, heywanan, vaşan, awan unsuri mitolojiki tesbit nibiyi.

Rêza diyın dı derheqê heywanan dı motifi ca geni. Tiya dı zi heywani mitolojiki qet ca nigeni. Zê lu, verg, heş, manga, kerg, dik heywani viyereni. Vistoniki ki tehlil biyi hetê motifanê heywanan ra zengin i. 13 vistonikan dı lu, 8 vistonikan dı heş, 4 vistonikan dı verg, 3 vistonikan dı bız, 2 vistonikan dı şêr, her u mar ca geni. Manga, pısing, mirçık, legleg u kesa zi her yo, yo vistonik dı ca gureto.

Merdım eşkeno derheqê motifê heywanan dı inay vajo ki çiyô tor ecayib vistonika *Ziz u Zizalek* dı zewajê yo heşî u yo keyna yo.

Rêza hiriyn dı yasaxi esti. Motifê yasaxi, miyanê ini vistonikan dı zê yasaxê werdışi, ber akerdışi, qısey nikerdışi xu mojneno ra.

Yona sernuşteyê motifan derheqê siyehri dı yo. Çarçiwaya inê motifi dı peyniya siyehrê yo cadî dı mirçık biyayişê yo cini motifo tor ecayib bî.

Miyanê vistonikan dı motifê mergi zi motifêko muhim o. Bıxısusiyet kışıyayişê diyevanê hot sare u merdımweran diqet anceno.

Motifê way, zê vıstonıkanê heme mıntıqayanê Zazayan tiya dı motifêko muhim o. Way, tımotım wayirê rehm u şefqeti ya u holiya bırayanê xu wazena la zaf dori veyvi bınatıyê way u bırayan dı fesadı keni.

Bırayo qıj zi vıstonıkan dı qehremanêko muhim o. Bırayo qıj tımotım probleman keno safi u bırayanê binan felaketan ra, bıxısusiyet zi diyevanê hot sareyan ra xelesneno.

Vıstonıkan dı keynayı diyevan zi egleb dı qeyde ca geni. Ya êyi ki diyeve kışeni ê keynayan beni mare keni ya zi wexto ki pir wazena pê fend merdıman bıwero inan ra bırayo qıj fenda diyeve pıyeri fend keno u pir keynayanê xu sare bırnena.

Têkî ifade ya zi vateyi ki vıstonıkan dı viyerti eyro zê vateyê verinan ya zi idyom şıxuliyeni. Vıstonıka *Wayê Hot Bırayon* dı, way zot dana bırayê xu ru u vana “wa tele şiyero tu lınga ancax pê derzina waya kuar bıyero vetış”. Eyro miyanê şari dı idyomê *derzina waya kuar* şıxuliyeno.

Vıstonıkan dı motifi holi u xırabi ser aver şini. Vıstonıkanê Xueşkar dı bı qetiyet qarakteri holi xela geni u qarakteri xırabi zi ceza weni.

Reyna motifanê muhiman ra yo motif zi damari ya. Ina xebat dı zi damari pê zulım u xırabiya xu diqet ancena.

Hetê motifê omar ra ını vıstonıkan dı zi zê zafiya vıstonıkan omari 1, 3, 7, 40 omari muhimi bi.

BİBLİYOGRAFYA

Akbana M. (2020), *Waka Lu*, Vir, İstanbul.

Akbana, M. (2021), *Hebıkê Henar*, Vir, İstanbul.

Aslanoğulları, M. (2014), *Lerch'in Zazaki Derlemelerinin Çevrimyazımı ve Türlerine Göre Sözcüklerin Tahlili*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Bingöl, (Yüksek Lisans Tezi).

Aydın, H. (2012), *Iğdır Masalları (İnceleme ve Metin)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, (Yüksek Lisans Tezi).

Boratav, P. N. (1982), *Folklor ve Edebiyat*, Adam Yay. İstanbul.

Cevad, A. (1314), *Memaliki Osmaniye'nin Tarih Coğrafya Lugati*, Kısım-1 Evvel, Lugat-ı Coğrafya, Cild-i Sani, Kasbar Matbaası, İstanbul.

Dorson, R.M. (1994), "Folklorun Babası Stith Thompson" (N. Özdemir, Ter.), *Milli Folklor*, Cilt:3 Sayı:21, s.20-23.

Dundes, A. (1966), "The American Concept of Fokllore", *Journal of the Folklore Institute*, Cilt:3, Sayı:3, s.226-249. [Özel Sayı: The Yugoslav-American Folklore Seminar].

Ekici, M. (2016), "Kuramlar ve Yöntemler", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, s.61-96.

Elçin, Ş. (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Erpolat, M.S. (2008), "Kiğı Sancağının Tarihi Coğrafyası (16. Yüzyıl)", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 3, s: 11-37.

Kaya, M. (Bahar 2011). "Bingöl Vilayetinin Kurulması ve İdari Yapılandırılması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 139-148.

Koç, Y. (2004), "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Kiğı Sancağında İskân ve Toplumsal Yapı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:16, s.129-156.

Konukçu, E. (1993), "Cihan Şah", *DİA*, Cilt:7, s: 536, TDV Yayınları, İstanbul.

Lerch, P. (1857), *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer*, Leopold Voss: Leipzig.

Sağlam, N. (2019). “XVII. Yüzyıl Ortalarında Kiğı Sancağında İskân ve Toplum Yapısı”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 33, s: 590-631.

Sümer, F. (2001), “Karakoyunlular”, *DİA*, Cilt: 24, s: 434-438, TDV Yayınları, İstanbul.

Şahin, İ. (2006), “Nahiye”, *DİA*, Cilt:32, s: 306-308, TDV Yayınları, İstanbul.

Yıldız, İ. (2022), *Estanikê Hêni (Tedqiq u Metin)*, Üniversiteya Bingöl, Enstituya Zıwananê Ganiyan, Bingöl, (Tezê Masteri).

Çımeysi İnternet

<https://lugatim.com/s/masal>, Kubbealtı Lugati, Tarixê ciresayışi: 31.07.2025.

<https://sozluk.gov.tr/>, TDK, Tarixê ciresayışi: 31.07.2025.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sancak,_Bing%C3%B6l, Tarixê ciresayışi: 03.08.2025.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu bölümde, yapılan çalışmanın Türkçe geniş bir özeti yer alacaktır. Bu çalışma Bingöl merkeze bağlı Sancak yöresinden derlenen Zazaca masalların, Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature eserindeki motif tasnifine göre incelenmesi üzerine kuruludur. Çalışma; Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Burada her bölüm özetlenerek verilecektir.

Masal, dilden dile aktarılma yoluyla yeni nesillere ulaştırılan önemli bir halk edebiyatı türüdür. Bu şekilde bir halkın yaşam şekli masallar aracılığı ile yeni nesillere aktarılıyor. Toplumun adet, gelenek ve görenekleri, inançları, sosyal hayatı masallar aracılığıyla çocuklarına naklediliyor. Her ne kadar masallarla ilgili akla gelen ilk algı bir eğlence unsuru olsa da derinlemesine incelendiğinde masalların hikmet, tecrübe ve ibret dolu anlatılar olduğu görülecektir. Dinleyiciyi hayali bir dünyaya götüren masal anlatıcısı bilincinde olsun veya olmasın hayali/kurgusal anlatı üzerinden dinleyicilere onbinlerce yıllık insanlık tarihinin tecrübelerini yeni kuşaklara aktarır.

Şimdiye kadar bilindiği haliyle Zazaca edebiyatının yazı ile tanışması Peter Lerch'in derlemeleri ile olmuştur. Lerc, 1853-1856 tarihlerinde Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yaşanan Kırım Savaşı'nda Ruslara esir düşen Osmanlı askerlerinden o zaman Palu'ya bağlı olan günümüzde ise Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı olan Günköndü köyünden olan Hasan adlı esirden kayda aldığı ve daha sonra yayımlanan kayıtlar içinde üç masal da yer almaktadır. İlk Zazaca yazılı metinlerin bir bölümünün masallardan oluşması yazılı Zaza edebiyatının bir anlamda masallarla başladığını düşündürmektedir. O tarihten günümüze genel anlamda Zaza halk edebiyatı özelde ise Zaza masalları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

2010'lardan sonra üniversitelerde Zaza Dili ve Edebiyatı yüksek lisans ve doktora programlarının açılmasıyla Zaza halk edebiyatı ve Zaza masalları hakkında birçok tez de yazılmıştır. Bütün bu çalışmalar Zazaca için oldukça önemlidir çünkü Zazaca günden güne unutulmakta, Zazaca kelimeler, deyimler, atasözleri bir daha hatırlanamayacak şekilde hafızalardan silinmektedir. Zazaca, özellikle 1990'lardan sonra Türkiye'de yaşanan kentleşme, zorunlu eğitim ve başta televizyon olmak üzere iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması neticesinde yeni kuşak tarafından

öğrenilmeyen bir dil durumuna düşmüştür ve bunun sonucunda tehlike altındaki diller sınıfına dahil olmuştur.

Kentleşmenin yaygınlaşmadığı ve iletişim teknolojilerinin hayatı derinlemesine etkisi altına almadığı 1990'lar öncesinde aile ortamında özellikle uzun kış aylarında aile büyükleri genellikle küçüklere masal anlatırlardı. Masallar bu şekilde kuşaktan kuşağa aktarılmaktaydı. Ancak yukarıda da değinildiği gibi artık masal anlatılacak sosyal bir ortam kalmamıştır bu nedenle de Zazaca masallar unutulmaya yüz tutmuştur.

Ana dilimiz Zazaca'nın tehlikede olmasının üzüntüsü ve sorumluluğu ile masal, halk hikâyesi, efsane, deyim, atasözü gibi değerli sözlü kültür ürünlerini kayıt altına almaya ve yayımlamaya karar verdik. 2018 yılında başladığımız bu derleme çalışması neticesinde 2020 yılında Waka Lu (Tilki Kardeş) adlı masal kitabını, 2021 yılında ise Hebikê Henar (Nar Tanesi) adlı ikinci masal kitabımızı yayımladık. Masalları derlerken günün birinde bu masallarla ilgili akademik bir çalışma yapacağımızı hiç düşünmedik. Amacımız bir Zaza Dili ve Edebiyatı lisans öğrencisi olarak yok olma tehlikesi altında olan dilimize sahip çıkma yolundaki sorumluluğumuzun bir göstergesi olarak bu ürünleri kayıt altına almaktır. Ancak lisans eğitimini müteakip yüksek lisans eğitimine başladıktan sonra yüksek lisans tez konusu olarak da söz konusu iki kitapta yayımlanan masallar üzerine bir inceleme yapmanın uygun olacağını düşündük ve bunun sonucunda elimizdeki çalışma ortaya çıktı.

Bu çalışmada Bingöl Sancak yöresinden derlediğimiz ve daha önce iki kitapta yayımlanan masallar Halkbilimci Stith Thompson'un Motif Index of Folk-Literature'üne göre incelenmiştir.

Sancak bölgesinde Uzunsavat, Yazgülü, Sudüğünü, Akbudak, Kurtuluş köylerinde sadece Zazalar yaşamaktadır. Balıklıçay ve Ünlüce köylerinin nüfusunun çoğunluğu Zaza olmakla beraber Kürt nüfus da vardır. Gümüşsuyu, Arıcılar, Sılo Deresi köylerinin nüfusunun çoğunluğu Kürttür lakin Zaza nüfusu da vardır.

Bu masallar, 2018 ile 2021 yılları arasında derlenmiştir. Masal derlemeye karar verdikten sonra anlatıcı arayışına girdik. Masal bilen kişileri tespit ettik fakat bu defa da başka sorunlarla karşılaştık. Görüştüğümüz insanların ciddi bir kısmı kesinlikle

işitsel veya görsel bir kaydın alınmasını istemiyordu. Ses kaydının alınmasına izin verenlerin de önemli bir bölümü kayıtların başkaları ile paylaşılmaması ve herhangi bir yerde yayımlanmaması şartını öne sürüyorlardı. Bu kişileri ses kayıtlarını hiçbir şekilde kimse ile paylaşmamak ve yayımlamamak sözü ile ikna edebildik. Bir başka sorun da anlatıcıların uzun süreden beri masal anlatmadıkları için masalları hatırlamakta zorlanmaları veya zaman, mekân, kahraman açısından masalın unsurlarını karıştırmalarıydı. Bu durumda da bazen aynı masalı birkaç kişiden dinleyerek tamamlamış olduk. Özellikle kadınların evlerde çeşitli vesilelerle bir araya gelmesi bizim için önemli bir fırsata dönüşüyordu. Burada birinin tam hatırlamadığı anda bir başkası hatırlatarak masalın tamamlanmasını sağlıyordu.

Sancak Hakkında

Sancak, Bingöl merkeze bağlı olan bir beldedir ancak tarihi süreç içerisinde idari olarak farklı dönemlerde farklı statülerde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'dan önceki döneme dair elde çok fazla veri bulunmamaktadır fakat bölgenin Osmanlı yönetimine geçmesiyle birlikte bölgenin tarihi ile ilgili daha net bilgilere ulaşmak mümkündür.

Osmanlı döneminde Sancak, bugünkü Kiğı ilçesine bağlı idi. Kiğı da önceleri Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlı iken 1533'te Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır. Osmanlı'da bu tarihten sonra Kiğı'nın konumu zaman zaman değişikliğe uğrayarak Cumhuriyet dönemine ulaşmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kiğı, Erzincana bağlı bir kaza idi. 1936 yılında Bingöl'ün il olması ile Kiğı Bingöl'ün bir ilçesi olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Bingöl ilinin kurulması ile beraber Sancak adında o zamanki idari yapı içinde bir nahiye kurulmuştur. Bu nahiye, merkezle beraber 19 köyden oluşmakta idi.

Köylerin adları 1. Hoşkar, 2. Karapınar, 3. Büyükbaşköy, 4. Küçükbaşköy, 5. Baban, 6. Şirnan, 7. Hilbizen, 8. Zağ, 9. Sancak Sımsoru, 10. Mezracık, 11. Lek, 12. Uzun Sıvat, 13. Şup, 14. Masala Maa Horhorik, 15. İsvirit, 16. Kemah, 17. Geylan, 18. Yukarı Kara Veylan, 19. Aliyaran. Sancak nahiyesinin idari merkezi Aliyaran köyünde yer almıştır.

Türkiye’de nahiye idaresi 1970’lerden sonra yavaş yavaş ortadan kalkarken Sancak nahiyesi 1995 yılında belde statüsüne geçirilmiş, 1996’da belediye faaliyete geçmiş ve 2025 itibariyle de bu statü devam etmektedir. Bingöl merkeze 31 km uzaklıkta bulunan Sancak Beldesinin Hoşkar, Yeşilova, Büyükbaşköy, Küçükbaşköy, Çimenli, Karapınar ve Akbudak adında 8 mahallesi vardır. Sancak’ın nüfusu 3 bin civarındadır.

Günümüz sınırlarına göre Sancak’ın güney ve doğusunda Bingöl merkez, kuzeyinde Kiğı ve Adaklı ve batısında ise Elazığ’ın Karakoçan ilçesi yer almaktadır. Sancak’ın coğrafi yapısı Bingöl’ün geneli gibi dağlık olup rakımı 1500 metredir. Ancak Bingöl’ün kuzey ilçelerinin içinde yine en büyük düzlük olan Sancak Ovası burada bulunmaktadır. Öte yandan Bingöl ovasını sulayan Gayt barajı da yine Sancak sınırları içerisinde.

Bu bölgede tarihte önemli olaylar da yaşanmıştır. Karakoyunlu Devleti’nin hükümdarı Cihan Şah, 1467’de Akkoyunlu Devletine hücum ederken Sancak bölgesinde Akkoyunlular tarafından öldürülmüş ve bu olay Karakoyunluların tarih sahnesinden silinmesinin başlangıcı olmuştur.

Tarihi belgelerde bu bölge için iki isimle karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri karşımıza Hoşkar, Hoşger, Hoşker gibi formlarla çıkmaktadır diğeri de Sancak ismidir. Günümüzde de Hoşkar ismi Sancak’ın merkez mahallelerinden birinin ismi olarak kullanılmaktadır.

Masal Nedir?

Masal, ilk söyleyeni bilinmeyen, bilinmeyen bir zamandan günümüze kadar sözlü olarak ulaşmış hayali bir edebi türdür. Kubbealtı Lügatim, masalı “kulaktan kulağa nakledilerek zamanımıza kadar gelen ve olağanüstü maceralarla, kahramanlıklarla süslenmiş olan hayali hikâye” şeklinde tanımlarken Türk Dil Kurumu Sözlüğü de “genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebi tür” olarak tanımlamaktadır.

Zazaca’da masal kavramını karşılamak için *mesela*, *vistonik*, *estanik*, *sanık/şanık* gibi isimler kullanılmaktadır. *Mesela* kelimesi *masal* kelimesi ile aynı

kökten, Arapça'dan gelmektedir. Vıstonık, estanık, sanık/şanık kelimelerinin Zazaca olduğu ve aynı kelimenin farklı varyantları olduğu söylenebilir ancak burada asıl kelime ve varyant olan kelimeleri tespit etmek oldukça güçtür. Bundan dolayı biz buna dair herhangi bir görüş ileri sürmedik. Sadece *sanık/şanık* kelimesinin aynı kelime olduğunu, S/Ş ses değişiminin Zazaca'daki en temel Güney/Kuzey ses değişimlerinden biri olduğunu ifade edebiliriz.

Masalların Özellikleri

Masalların özellikleri şekil ve içerik olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Masalların Şekil Özellikleri

1. Masallar, genel olarak destanlar kadar uzun olamayabilir ancak yine de uzun masallar da mevcuttur. Özellikle hayvan masalları ve güldürü masalları nizamli kısımdır.

2. Hem bizim derlediğimiz ve bu çalışmaya kaynaklık eden masallar hem de dergi, kitap veya tezlerde yayımlanan masallar içinde manzum bir masala rastlamadık. Denilebilir ki Zazaca masalları mensur masallardır.

3. Masallar genellikle üç bölümden oluşur. Birinci bölümde başlangıç formeli vardır, ardından masalın asıl bölümü gelir en sonunda da bitiriş formeli yer alır.

4. Masalların dili açık ve basittir. Küçükten büyüğe herkes masalları anlayabilir. Ancak masal, anlatıldığı ağız veya şivenin özelliklerini barındırır.

5. Masalların başında, ortasında ve sonunda formeller yer alır.

6. Masalların içinde deyim, atasözü, şiir, tekerleme gibi halk edebiyatının diğer türleri yer alabilir.

7. Bazen masallar iç içe girer, yani bir masal içinde bir veya birkaç masal anlatılabilir.

8. Masallar hangi toplumun dilinde anlatılırsa o toplumun inanç ve kültürü de masallarda yer alır.

9. Masallarda iyi ve kötü kalıp ifadelerle tasvir edilerek anlatılır.

10. Masallarda sembolik sayılar yer alır.

Masalların İçerik Özellikleri

1. Masallarda olağanüstü özelliklere sahip insanlar ve hayvanlar yer alır. Örneğin fiziksel olarak çok küçük veya çok büyük insan, şekil değiştiren insan veya hayvanlarla konuşan insan gibi. Öte yandan kendi aralarında veya insanlarla konuşan hayvanlar veya insana ait başka özelliklere sahip olan hayvanlar. Yine cin, peri, dev, ejderha gibi olağanüstü varlıklar da masallarda yer alır.

2. Masallarda tamamen hayali olan mekânlar vardır, yani bunlar masal mekânlarıdır. Örneğin Kaf Dağı, yerin yedi kat altı gibi.

3. Masallarda şekil değiştirmek mümkündür. Bir varlık şekil değiştirerek başka bir varlığa dönüşebilir. Örneğin insanın taşlaşması veya kuşa dönüşmesi.

4. Masallarda kahramanlar sınavları kazanarak hedefine/muradına erer.

5. Masallarda, iyi kahramanlar her zaman ödüllendirilirken kötü kahramanlar cezalandırılır.

6. Her masalda mutlaka bir öğüt, ibret ve ders verme vardır. Hiçbir masal öğütsüz ve ibretsiz olamaz.

7. Zazaca masallarda İslam dininin etkisi çok açık bir şekilde görülmektedir.

8. Masallarda kahramanlar, olağanüstü yöntemlerle tedavi olur/edilir.

9. Masallarda inanç, akrabalık, evlilik, büyüklere saygı, merhamet gibi kültürel unsurlar etkisini göstermektedir.

10. Paşa/padişah, vezir, üvey anne, keloğlan gibi masallarda sık sık karşılaştığımız genel karakterler vardır.

11. Bazen masalı anlatan anlatıcının hayatının masala yansması da mümkün olabilmektedir.

12. Masallarda, olağanüstü karakterler masal kahramanına destek olurlar.

13. Masal kahramanları genellikle akıllı karakterlerdir ve kendi akılları ile kendilerini zorluklardan kurtarabilirler.

14. Masallarda kahraman ve karakterlerin zıtlığı önemlidir. Genellikle iyi-kötü, güzel-çirkin, zengin-fakir, eliaçık-cimri, yiğit-namert gibi karakterler karşı karşıya gelir.

Sancak Masallarının Özellikleri

Şekil Yönünden Sancak Masalları

1. Masalların dili açıktır, masallar rahatlıkla anlaşılmaktadır. Yöreye özgü kelimeler ve kalıp sözlere rastlamak mümkündür.

2. Anlatıcıların ifade ettiğine göre, aşağı yukarı 1990’lardan itibaren masal anlatma geleneği zayıflamıştır. Bundan dolayı anlatıcılar masalları hatırlamakta zaman zaman zorlanmışlardır.

3. Masallarda 2, 3, 7, 8, 40 gibi sayı formelleri sık sık kullanılmıştır.

4. Masallar genellikle “bir yer varmış bir yer yokmuş (bir varmış bir yokmuş)” anlamına gelen “cayêk beno cayêk nêbeno” başlangıç formeli ile başlamıştır.

5. Bazı masallarda sonuç formeli kullanılmıştır fakat masalların çoğunda buna yer verilmemiştir veya anlatıcılar yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü bunu unutmuş olabilirler.

6. Bazı masallarda sonuç formeli, manzum olarak yer almıştır. Masalların geneline bakıldığında bu sonuç formelleri dışında neredeyse manzum bir metne rastlanılmamıştır.

7. Hemen hemen bütün masallarda öğüt, ibret alma ve büyüklerin sözünü dinleme gibi unsurlar yer almaktadır.

8. Masallarda, deyimlere ve atasözlerine çokça yer verilmiştir.

İçerik Yönünden Sancak Masalları

1. İncelen 39 masalın 23 tanesinde hayvanlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu 23 masalın 13 tanesinde tilki ya başkahramandır veya önemli karakterlerden biridir. Tilkinin özelliği hemen hemen bütün masallarda kurnaz oluşudur.

2. *Ziz u Zizalek* masalında insan (kadın) ile hayvanın (ayı) evliliği ve bu evlilikten çocuk sahibi olmaları yer almaktadır.

3. *Keku* ve *Hebikê Henar* masallarında insan değişime uğrayarak kuş olmaktadır. Her iki masalda da kadın karakter kuşa dönüşmektedir..

4. Masallarda abdest, namaz, hac gibi ibadetler yer almaktadır. Dini karakter olarak imam yer almaktadır. İmam, *Cil u Cemcil* masalında keçi ile ayı arasında şeriat ile hüküm verir. *Verg* (Kurt) masalında ise kurt tevbe ederek hacca gitmek için yola çıkar.

5. Masallarda yer alan kızkardeş karakteri genellikle iyi bir karakterdir ve genellikle erkek kardeşlerinin iyiliği için mücadele eder ancak *Anne*, *Kızkardeş* ve *Üç Erkek Kardeş* (Dadi, Way u Hiri Bırayi) masalında istisnai olarak kızkardeş kötü karakterdir.

6. *Keku*, *Eyşık u Fatık* ve *Hebikê Henar* masallarında üvey anne çok önemli bir karakterdir. Bu masallarda üvey anne genelde de olduğu gibi kötü bir karakterdir.

7. Masallarda iyiler ile kötülerin mücadelesi vardır ve her zaman iyiler kötülerini alt ederek başarıya dolayısıyla hedefine ulaşır.

Motif Nedir?

Kökeni Latinceye dayanan ve Fransızca üzerinden literatüre giren motif kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından edebiyattaki kullanımı itibariyle şu şekilde tanımlanmıştır: Kendi başlarına konuya özellik kazandıran öğelerin her biri, öрге. Kubbealtı Lügati ise motifi “bir sanat eserinde sık sık tekrarlanan unsur” şeklinde tanımlamıştır.

Halk edebiyatında özellikle de masallarda motif üzerine önemli çalışmalar yapan Halkbilimcilerden biri Stith Thompson’dur. Thompson, motifi bir masaldaki en küçük unsur olarak tanımlayıp bu unsurun gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahip olması gerektiğini belirtmiştir.

Thompson, motifleri üç gruba ayırmaktadır. Birinci grupta “tanrılar, olağanüstü hayvanlar, cadılar, devler ve periler gibi şahane yaratıklar ve hatta gözde olan en küçük çocuk veya hain üvey anne gibi gelenek tarafından bilinen insan karakterleri de içine alan masalların aktörleridir. İkinci grupta ise, bir hareketin arkasındaki büyümlü objeler,

olağanüstü görenekler, acayip inanmalar ve benzeri gibi unsurlar. Üçüncü grupta ise tek tek olaylar yer alır.

Stith Thompson, masallar üzerine kapsamlı çalışmalar yapmış ve bunun neticesinde bir motif indeksi oluşturarak bunu *Motif Index of Folk-Literature* adlı altı ciltlik eserinde toplamıştır. Thompson, motiflerin ana başlıklarını A'dan Z'ye kadar harflerle kodlamıştır. Burada 23 ana başlık bulunmaktadır. Bu anabasılıkların altında rakamlarla tasnifler vardır, bu tasnifler de binlerce kategoriden oluşmaktadır. Buna göre;

- A. Mitolojik Motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak
- D. Büyü
- E. Ölüm
- F. Olağanüstülük
- G. Devler
- H. İmtihanlar
- J. Akıllılar ve Aptallar
- K. Aldatmalar
- L. Kaderin Ters Dönmesi
- M. Geleceğin Tayini
- N. Şans u Kader
- P. Cemiyet
- Q. Mükâfat ve Cezalar
- R. Esirler ve Kaçaklar
- S. Anormal Zulümler
- T. Cinsiyet

U. Hayatın Tabiatı

V. Din

W. Karakter Özellikleri

X. Mizah

Z. Çeşitli Motif Grupları

Motif Index of Folk-Literature'e Göre Sancak Masallarının İncelenmesi

Burada çalışmamızın temelini oluşturan Sancak Masallarını, Stith Thompson'un motif inceleme metoduna göre değerlendirdikten sonra elde ettiğimiz sonuçlar hakkında bilgiler sunacağız.

Thompson indeksinde motif sıralamasına göre birinci sırada *Mitolojik Motifler* gelmektedir. Sancak masallarında bu gruptaki motifler yok denecek kadar azdır. Bu gruptaki motifler Tanrı, tanrılar, yeryüzü yaratıları, gök tanrıları, gök cisimleri, insanın yaratılışı, hayvanların yaratılışı, hayvanların kaynağı, bitkilerin kaynağı, dini törenler gibi motiflerdir. Zazalar Müslüman dolayısıyla da tek tanrılı bir inanca sahip oldukları için incelenen masallarda sadece Tanrı/Allah/Homa kelimesi geçmektedir. Bu da daha çok dualarda veya deyim ve atasözü gibi kalıp ifadelerde veya masalların bitiş formellerinde yine bir kalıp ifade şeklinde geçmektedir.

Öte yandan incelenen masallarda gök cisimleri, insanın yaratılışı, hayvanların yaratılışı, hayvanların kaynağı, bitkilerin kaynağı gibi mitolojik unsurlarla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Yine masallarda abdest almak, namaz kılmak, bireysel olarak dua etmek dışında dini herhangi bir törenden bahsedilmemiştir.

Stith Thompson'un motif indeksinde ikinci sırada *Hayvanlar* ile ilgili motifler yer almaktadır. Hayvan motiflerinin ilk sıralarında yine mitolojik kuşlar, mitolojik balıklar ve diğer mitolojik hayvanlara yer verilmiştir ancak incelediğimiz masallarda mitolojik hayvanlar yer almamaktadır. Öte yandan masallarımızın yarısından fazlası hayvan masalı olduğu için çalışmamızın en kapsamlı bölümlerinden biri de hayvan motifleri bölümüdür.

Çalışmamızın hayvan motifleri bölümünde konuşan hayvan motifi çokça karşılaşılan bir motif olmuştur. Burada başta tilki olmak üzere, keçi, eşek, inek, kedi, aslan, ayı, kurt, kuş, leylek, yılan, kaplumbağa konuşma motifi ile karşımıza çıkmaktadır. Tilki 13 masalda, ayı 8 masalda, kurt 4 masalda, keçi 3 masalda, aslan, eşek ve yılan 2 masalda, inek, kedi, kuş, leylek ve kaplumbağa 1 masalda konuşan hayvan olarak yer almaktadır.

Bir masalda hayvan ile insanın evlenmesi söz konusudur. *Ziz u Zizalek* masalında ayının biri kızın birini kaçırr, onunla nikâh kıyarak evlenir ve bir çocukları olur.

Diğer yandan hayvanlar ile insanların ve hayvanlar ile hayvanların dayanışması da masallardaki önemli unsurlardandır. *Eyşık u Fatık* masalında üvey annenin gazabına uğrayan kız her seferinde annesinden kalan ineğin desteğiyle sorunları aşar. Yine *Gındo* masalında da ayının saldırısına uğrayan çocuk kahraman bir dana tarafından kurtarılır. *Mar u Lu* masalında ise tilki, dere den geçemeyen yılanı sırtına alarak onu karşıya geçirir.

Süt veren hayvanlardan inek karakteri, *Eyşık u Fatık* masalında üvey annesi tarafından güzelliğini yitirmesi ve çirkin bir kıza dönüşmesi için kuyuya atılan Fatık karakterini sütü ile besler ve böylece üvey annenin planı bozulur, kuyuda süt içen Fatık daha da güzel bir kıza dönüşür.

Yine aynı masalda inek kesileceği zaman Fatık'a öğütte bulunur ve ilerde karşılaşacağı sorunların üstesinden gelebilmesi için Fatık'a yapması gerekenleri bildirir. Gerçekten de Fatık, ilerleyen zamanlarda üvey annesinin karşısına çıkardığı sorunlardan kesilen ineğin kemiklerinin yardımıyla kurtulur.

Öte yandan tilkinin akıl vermesi de masallarda kaşımıza çıkan durumlardan biridir. İncelediğimiz masallarda tilki; ayıya, tilkiye ve kurda akıl vermektedir.

Stith Thompson'un indeksinin üçüncü sırasında yasaklar gelmektedir. Bu başlık altında yer altı-yer üstü yasağı, yeme-içme yasağı, konuşma yasağı, bakma yasağı, sırrı açıklama yasağı, kapıyı açmama yasağı gibi yasaklar vardır.

Sancak masallarında yeme yasağı *Veyv u Visturi* masalında karşımıza çıkmaktadır. Masalda gelinine yemek vermeyen kötü kaynana ile gelinin onun tuzaklarını bertaraf ederek yemeğe ulaşması anlatılmaktadır.

Wayê Hot Bırayon masalında ise konuşma yasağı olarak değerlendirilebilecek bir durum vardır. Ağabeylerini aramaya gidecek olan kızkardeşe annesi topraktan bir eşek yapar ancak menzile sağlam bir şekilde varabilmesi için kızkardeşin yol boyu hiçbir şekilde “çüş” dememesi gerekir. Nitekim ilk yolculuğa çıkıldığında kız kardeş unutur ve eşeğe çüş der eşek de toprak olur. Anne yeniden topraktan bir eşek yapar, bu kez kız kardeş menzile varana kadar çüş demez.

Yine aynı masalda erkek kardeş kız kardeşe diğer ağabeylerine kimliğini açıklamamasını söyler, ikisinin bildiği sırrı bir süre diğerleri ile paylaşmazlar.

Wıstf Şino Esker masalında babasının yerine askere giden kızın sırrı kendisinin kız olduğunu anlayan ve kendisine âşık olan asker arkadaşı tarafından ortaya çıkarılır.

Hebıkê Henar masalında bir cadının sihri ile kuşa dönüşen kadın, kocasının kuşun kanatları arasındaki sihir nesnesini çıkarması ile tekrar insana dönüşür.

Cil u Cemcil masalında anne keçi, oğlaklarına kendisinden başka hiç kimseye yaşadıkları mağaranın kapısını açmamalarını tembih eder.

Wayê Hot Bırayon masalında kendisini bir dağ başında yapayalnız bırakan kardeşine beddua eden kız kardeş erkek kardeşin ayağına batacak dikenini hiçbir doktorun çıkaramaması çare olarak yine kendisinin olmasını diler ve öyle olur. *Hebıkê Henar* masalında da annesi vefat eden kız, babasından yeniden evlenmesini ister ancak baba vefat eden karısının elbiselerinin eskiyerek kullanılamaz hale gelene kadar evlenmeyeceğini söyler.

Motif Index of Folk-Literature’nin dördüncü ana başlığı büyüdür. Bu başlık altında insandan hayvana, hayvandan insana dönüşme, büyü nesneleri, bir cismin başka bir cisme dönüşmesi, büyüün gücü, büyüün bozulması gibi alt başlıklar bulunmaktadır.

Hebıkê Henar masalında dere kenarında banyo yapan kadın bir cadının büyüüne maruz kalır. Cadı, kadının sırtına iki tane tarak yapıştırarak onun bir kuşa

dönüşmesine neden olur. Yine masalın devamında kuşa dönüşen kadının kocası kuşu yakalar ve tüyleri içindeki iki değişik tüyü koparınca büyü bozulur ve kuş tekrar kadına dönüşür.

Keku masalında, erkek kardeşinin ölümüne sebep olan kızkardeş, kuşa dönüşmek için Allah'a dua eder. Allah da duasını kabul eder ve kızkardeş kuşa dönüşür.

Eyşık u Fatık masalında cismin dönüşümüne rastlamaktayız, Fatık'ın isteği üzerine ineğin kemiği hemen bir anahtara dönüşür.

Dadi, Way u Hiri Bırayi masalında oğlunun aslanlarını ona saldırtmak isteyen anne büyüünün bozulması için uğraşır ve aslanları oğluna saldırtmayı başarır ancak oğul ile iki aslanın mücadelesinden kimse galip çıkamaz ve oğul ile aslanlar yeniden dost olur.

Beşinci sıradaki motifin ana başlığı ölümdür. Ölüm motifinin ölümden sonra tekrar geri gelme, iyi insan olarak geri gelme, kötü insan olarak geri gelme, yeniden dünyaya gelme, ruh gibi alt başlıkları vardır.

İncelenen masallarda ölüm motifi ile ilgili çok fazla motife rastlanmamıştır. *Hen u Hot Bırayi* masalında ölümden kurtulma ile ilgili bir motif bulunmaktadır. Burada Hen karakteri, yaptığı oyunla devin kızlarını deve öldürtüp kendi kardeşlerini kurtarır.

Dadi, Way u Hiri Bırayi masalında kız kardeşi tarafından öldürülmek istenen erkek kardeş, imdadına gelen aslanları sayesinde ölümden kurtulur.

Stith Thompson'un indeksindeki bir başka ana başlık *Olağanüstülük* olarak adlandırılmıştır. Bu başlığın altında öteki dünyalara seyahat, yerin altına seyahat, yerin üstüne seyahat, periler, cinler, ruh, şeytan, olağanüstü şahıslar, olağanüstü yerler, olağanüstü eşyalar ve olağanüstü olaylar gibi başlıklar yer alır.

İncelenen masallardan *Legleg* masalında bir leylek bir asır arayla dünyanın dışına çıkarak başka bir âleme gider ve leylek aracılığı ile o âlemdeki insanların hayata bakışındaki değişim anlatılır.

Lu u Kıring masalında turna ile tilki arkadaştır ve birbirlerini yurtlarında yani yaşam yerlerinde gezintiye çıkarırlar. Turna, tilkiyi göğşe doğru çok yükseklerle çıkarır.

Olağanüstü mekân veya yapı anlamında devlerin evleri yer almaktadır. *Wayê Hot Bırayon* masalında ateş aramaya çıkan kız kardeş uzaktan gördüğü dumanın yanına vardığında bir dev ile yedi kızının yaşadığı bir eve varmış olur. Yine *Hen u Hot Bırayi* masalında da dev, sekiz kardeşi kendilerine tuzak kurmak amacıyla kendi evine götürür. *Way u Hot Bırayi u Hemlık* masalında da yoksul rolüne bürünen dev, Hemlık karakterini kendi evine götürür.

Thompson'un indeksinin yedinci sırasında *Devler* yer almaktadır. Bu bölümde devlerin türleri, insan yiyen devler, çok büyük devler, cadılar, devlere karşı mağlubiyet veya galibiyet gibi motifler yer almaktadır.

Wayê Hot Bırayon masalında kız kardeşe musallat olan dev, her gün kız kardeşin parmağına iğne batırarak onun kanını emer. *Hen u Hot Bırayi* masalındaki dev, sekiz kardeşi yemek için tuzak kurarken kendisi tuzağa düşer. *Way u Hot Bırayi u Hemlık* masalındaki yedi başlı dev de Hemlık'ı yemek için sinsi planlar yaparak onu kendi evine çağırır.

İncelenen masallarda devler, her zaman mağlubiyete uğrarlar. *Wayê Hot Bırayon*, *Way u Hot Bırayi u Hemlık*, *Hen u Hot Bırayi* masallarında devler, tuzakları çözüldükten sonra masal kahramanları tarafından öldürülür.

Devlerle ilgili motiflerden biri de devlerin kızlarından yardım almaktır. Bu motife *Wayê Hot Bırayon* masalında denk gelmekteyiz. Burada ateş arayan kız kardeş dumanın izini sürerek gittiği evde devin kızlarından ateş ister, onlar da hem kendisine ateş verirler hem de birazdan eve gelecek olan ve kız kardeşin peşine düşecek olan annelerinden kurtulması için, devin, kız kardeşi takibini zorlaştıracak bazı nesneler verirler.

Motif Index of Folk Literature'ün sekizinci sırasında *imtihan* motifi vardır. Burada tanıma sınavı, doğruluk sınavı, evlilik sınavı, gelinlerin sınanması, zekâ sınavı, cesaret sınavı gibi pek çok motif bulunmaktadır.

İncelenen masallarda çok fazla imtihan motifinin yer almadığı tespit edilmiştir. Tespit edilen motifler içinde kendi hayatından bahsederek kendini tanıtmaya motifine

örnekler mevcuttur. *Way, Hor Bıra u Hemlık* masalında kardeşler tarafından kovulan kız kardeş yıllar sonra onlara kendi hayatından bahsederek kendini tanıtır. *Wayê Hot Bırayon* masalında da benzer bir durum söz konusudur. Erkek kardeşi tarafından ölüme terkedilen kızkardeş, yıllar sonra onun ayağına saplanan dikenini çıkarır ve kendi hayatından bahsederek kendini erkek kardeşine tanıtır.

Motif başlıklarından biri de akıllılar ve aptallardır. Burada akıllılar ve aptalların karşılaştığı durumlardan bahsedilmektedir. Akıllılar zekâ ile cevap verme, akıl ile kazanma, öngörme ve tedbir alma; aptallar ise anlamadan gülme, basit sorunları büyük soruna dönüştürme, mantıkdışı şüpheler, çabuk kandırılma gibi motiflerle karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen masallarda bu bölüme ilişkin çok fazla motif tespit edilememiştir. Hayvanların aptallığı motifine örnek olarak *Lu u Kıring* masalında tilki aptallığı yüzünden neredeyse açlıktan ölecektir. Yine *Verg* masalında da tövbe ederek hacca gitmeye karar veren kurt tövbeden dolayı karşılaştığı hayvanlara dokunmaz ancak bu yüzden neredeyse açlıktan ölecektir.

Stith Thompson indeksinin onuncu sırasında *Aldatmalar* başlığı yer almaktadır. Bu başlık altında aldatarak kazanma, aldatarak anlaşma, aldatarak alışveriş yapma, kötü role girerek aldatma, başka cinsin rolüne girme, aldatanın kendi tuzağına düşmesi, yalan söyleyerek kandırma, sahtekârlık ve hilekârlık gibi motiflere yer verilmektedir.

Aldatma motifi masallarda fazla rastlanan bir motiftir. Hayvan masallarında özellikle tilkinin hem hayvanları hem de insanları aldatması çokça karşılaşılan bir durumdur. *Verg u Heş u Lu* masalında insanları kandıran tilki, *Kerg u Lu, Lu u Kerce, Heş u Lu* masallarında ise tilki diğer hayvanları kandırmaktadır.

Wayê Hot Bırayon masalında gelinler görümcelerini kandırarak suyuna yılan yavrusu katarlar kızın başına türlü türlü felaketler gelmesine sebep olurlar. Yine aynı masalda erkek kardeş, uyuyan kız kardeşini hileyle dağ başında yalnız bırakarak kaçır. *Heş Vêşun* masalında koyun, ayıyı kandırmak suretiyle kaçarak ayıdan kurtulur.

Wısf Şino Esker (Yusuf Askere Gider) masalında, masal kahramanı kız, erkek kılığına girer; askerlik yapmayan ve yaşlanmış olan babasının yerine askere gider.

Way, Hot Bırayi u Hemlik masalında yedi başlı dev, bir genci kandırıp onu yemek ister ancak genç son anda durumu fark eder ve dev ile kızını öldürerek kurtulur. Yine aynı masalda gelin, görüncesinin suyuna yılan yavrusu atar ve görünce su içerken yılan yavrusunu yutar, bunun sonucunda da *Wayê Hot Bırayon* masalında olduğu gibi başına bir sürü felaket gelir.

Kêneka Bêaqıl masalında elinden hiçbir iş gelmeyen kız, köylerinden geçen bir genci çok çalışkan olduğuna inandırarak onunla evlenir.

Dadi, Way u Hiri Bırayi masalında hastalanan baba, oğullarına vasiyette bulunarak annelerinin erkek doğurması halinde kardeşlerini sahiplenmelerini kız doğurduğu takdirde kızkardeşlerini götürüp atmalarını söyler. Babanın ölümünden sonra doğum yapan anne, bir kız doğurur ancak oğullarını kandırır ve onlara kızı götürüp attığını söyler. Oysa anne, kızını tavlada gizleyerek besleyip büyütür.

Motif Index of Folk Literature'ün on birinci sırasında *Kaderin Ters Dönmesi* yer almaktadır. İncelenen masalarda bu başlıkla ilgili çok fazla motif tespit edilememiştir. *Wayê Hot Bırayon* masalında küçük kardeşin zaferi motifi yer almaktadır. Küçük kardeş, kız kardeşine musallat olan devı öldürür. Yine aynı masalda küçük kardeşin merhamet motifine rastlanmaktadır.

Masalda kız kardeş, gelinler tarafından, gayri meşru yolla hamile kaldığı iftirasına uğrar. Bunun üzerine ağabeyler, kız kardeşin öldürölmesi kararını alırlar. Bu arada kızkardeşinin öldürölmesini kabullenemeyen küçük erkek kardeş, kız kardeşı kendisinin öldüreceğini söyleyerek onu ağabeylerinin elinden alır ve bir dağ başında yalnızlığa terk eder.

Motif Index of Folk Literature'nin on ikinci sırasında *Geleceğın Tayını* ana başlığı yer almaktadır. Burada geleceğe yön veren kararlar, yemin etme, kehanet, beddua, söz verme gibi motifler vardır.

Wayê Hot Bırayon masalında kendisini dağ başında yalnız bırakarak kaçan kardeşine beddua eden kız kardeş, erkek kardeşinin ayağına diken batmasını ve kendisinden başka hiç kimsenin dikenı çıkaramaması diler. Masalın devamında beddua yerini bulur ve kız kardeşin isteğı yerine gelir.

Motif Indeks of Folk-Literature'nin on üçüncü sırasında şans ve kader yer almaktadır. *Kênê Pir* masalında dereye bulunan çok parlak ve olağandışı saçlar padişaha götürülür. Padişahın emri üzerine saçların sahibi olan kız bulunur ve padişah kızla evlenir.

Henar masalında, gurbete çalışmaya giden adam eşine bir nar gönderir, narı kesen kadın her bir nar tanesinin bir altın olduğunu görür ve böylece zenginleşirler.

Bir başka ana motif de cemiyet motifidir. Bu motif altında krallık ve padişahlık, diğer yönetim kademeleri, zenginlik, akrabalık, gelenekler, kadın-erkek, meslek grupları gibi motifler vardır.

Dik u Padişah masalında bir zamanlar kendisine verdiği az bir borcu ödemeyen ve sonra padişah olan bir kişiden alacaklının horozu tarafından intikam amacıyla bütün altınlarının ele geçirilmesi, horozun padişah olması ve padişahın da fakir düşmesinden bahsedilir.

Yine *Henar* masalında fakir bir ailenin zenginleşmesi anlatılır. *Eyşık u Fatık* ve *Hebikê Henar* masallarında eşi ölen adamlar yeniden evlenir.

Hiri Bırayi ile *Dadi, Way u Hiri Bırayi* masallarında üç erkek kardeş motifi, *Wayê Hot Bırayon, Hen u Hot Bırayi, Way u Hot Bırayi u Hemlık* masallarında yedi erkek kardeş motifi vardır.

Wayê Hot Bırayon, Way u Hot Bırayi u Hemlık masallarında gelinler görümcelerine tuzak kurarlar.

Keku, Eyşık u Fatık ve *Hebikê Henar* masallarında üvey annenin üvey evlatlara kötü muamelesi yer almaktadır.

Hebikê Henar masalında meslek olarak avcı ve çoban motifleri, *Wayê Hot Bırayon* masalında da avcı motifi vardır.

Stith Thompson indeksindeki önemli ana başlıklardan biri de mükâfat ve cezalardır. İncelenen masallarda da bu motif çok karşılaşılan motiflerden biri olmuştur.

Wayê Hot Bırayon masalında, ateş arayan kız kardeşe yedi başlı devin kızları yardım eder, yine aynı kızkardeş ilerleyen zamanlarda karnında büyüyen yılanın bir

adamın yardımıyla kurtulurken beddua ettiği erkek kardeşinin ayağına batan dikenini kendisi çıkarır. Öte yandan aynı kız kardeş önce kendisine iyilik yapan yedi başlı devin kızlarının kötülüğüne maruz kalırken devamında da küçük erkek kardeşinin kötülüğü ile karşılaşır.

Eyşık u Fatık masalında üvey anne Fatık'ı bir kuyuya atarak ve ev işlerini sürekli olarak ona yaptırarak onu cezalandırırken *Keku* masalında da üvey anne kenger toplamaya gönderdiği kardeşlere dibi delik olan bir torba verir.

Eyşık u Fatık masalında Fatık, başını yıkadığı yaşlı kadının kendisi hakkındaki duasından sonra çok daha güzel bir kız olur.

Verg u Heş u Lu masalında haddini aşan kurt, ayı tarafından öldürülerek cezalandırılır. *Wayê Hot Bırayon* masalında küçük erkek kardeş yedi başlı devini öldürürken, *Way u Hot Bırayi u Hemlık*'da Hemlık kendisine tuzak kuran yedi başlı dev ile kızını öldürür, *Hen u Hot Bırayi* masalında da Hen, yedi başlı devini öldürür. Yine *Hebikê Henar* masalında büyü yaparak karı-kocayı birbirinden ayıran ve kadının yerine geçen cadı, durumun anlaşılması üzerine adam tarafından öldürülür.

Cil u Cemcil masalında da yavrularını yiyen ayıyı imamın yanına şeriata götüren keçi, imamın kararı sonrasında boynuzlarıyla ayının karnını deşerek yavrularını kurtarır ve ayıyı öldürür.

Mar u Lu masalında kendisini dereden karşıya geçiren tilkiyi ısırarak isteyen yılan, nankörlüğün bedelini canıyla öder.

İncelenen masallarda indekste yer alan başlıklardan az sayıda motif tespit edilenlerden biri de Esirler ve Kaçaklar başlığıdır. Burada *Ziz u Zizalek* masalında bir ayı tarafından kaçırılan bir kız ve *Fat u Heş* masalında yine ayı tarafından kaçırılan bir kadın, ayılar tarafından tutuldukları yerlerden kaçarak kurtulurlar.

İndekste bir başka ana başlık olan Anormal Zulümler başlığı altında zalim kardeşler ve zalim üvey annelerle karşılaşmaktadır. *Wayê Hot Bırayon*, *Way u Hot Bırayi u Hemlık* ve *Dadi*, *Way u Hiri Bırayi* masallarında erkek kardeşler kız kardeşlerine zulmederler. *Keku*, *Eyşık u Fatık* ve *Hebikê Henar* masallarında üvey annelerin zulmüne yer verilmiştir.

Hen u Hot Bırayı masalında Hen; yedi başlı devin kulaklarını, ağzını ve diğer organlarını keserek zalimane bir tavır sergiler.

Cinsiyet ana başlıklı motifle ilgili aşk, evlilik, namus ve bekâret, cinsel yasak gibi alt başlıklar vardır.

Wıstıf Şıno Esker ve *Hebıkê Henar* masallarında âşık olan ve evlenen karakterler yer alır.

Wayê Hot Bırayon masalında yedi başlı dev öldürüleceği zaman küçük erkek kardeşe; kendisinin yedi kızı olduğunu, kendisini öldürdükten sonra kızlarını alıp onlarla evlenmelerini ister ve sonunda yedi erkek kardeş yedi başlı devin yedi kızı ile evlenir.

Ziz u Zizalek masalında ayı kaçırdığı kız ile nikâhlanırken *Dik u Padişah* masalında horoz ile padişahın kızı evlenir.

Evlilik gelenekleri ile ilgili olarak da *Dik u Padişah* ve *Eyşık u Fatık* masallarında kırk gün kırk gecelik düğünlerden bahsedilir.

Yine *Hebıkê Henar* masalında karısı ölen adamın, yeniden evlilik için ölen eşinin kıyafetlerinin eskimesini şart koşmasından bahsedilir.

İndekste yer alan başlıklardan biri de Hayatın Tabiatı olarak geçmektedir. *Dik u Padişah* masalında odunculuk yapan fakir bir adam yer alır. *Way u Hot Bırayı u Hemlık* masalında Hemlık karakterinin babası fakir bir adamdır. *Wayê Hot Bırayon* masalında her kardeş kızkardeşlerine bir hediye verirken fakir olan bir kardeş hediye olarak bir kedi verir. *Hen u Hot Bırayı* masalında sekiz kardeş, iş bulmak için evlerinden uzaklara gitmek zorunda kalırlar.

Stith Thompson'un motif tasnifindeki ana başlıklardan biri de din başlığıdır. *Keku* masalında kardeşinin kendi elinden ölümüne dayanamayan kızkardeşin duası kabul olur ve kendisi kuşa dönüşür. Yine *Eyşık u Fatık* masalında kendisine yardım ettiği için yaşlı kadın Fatık için dua eder ve Fatık'ın güzelliği katlanır.

Lu u Kırınğ ve *Heş u Lu* masallarında imam abdest alıp namaz kılarken, *Cil u Cemcil* masalında imam keçi ile ayı arasında şeriat yaparken *Verg* masalında tövbe eden kurt hacca gitmeye karar verir.

Karakter özellikleri motifi başlığı altında; iyi kişilerin özellikleri, kötü kişilerin özellikleri, merhamet, dayanıklılık, itaat, cesaret, korku gibi motifler yer almaktadır.

Wayê Hot Bırayon masalında merhamete yönü ağır basan erkek kardeş, kızkardeşini öldürmekten vazgeçer. Yine aynı masalda kardeşlerini aramak için yola çıkacak olan kızkardeş, annesinin yaptığı topraktan eşeğe yolculuğun sonuna kadar çüş demeden gitmek zorundadır. Burada dayanma ve sabır söz konusudur.

Hen u Hot Bırayi, *Wayê Hot Bırayon* ve *Way, Hot Bırayi u Hemlık* masallarında cesur kahramanlar yedi başlı devleri öldürür.

Verg u Heş u Lu masalında avlanan hayvanların paylaşımında açgözlülük yapan kurt, ayı tarafından öldürülür. *Dik u Padişah* masalında horoz günlerce inatla ötmeye devam eder.

İncelenen masallarda mizah motifine özellikle tilki, kurt, ayı, horoz gibi hayvanların yer aldığı *Lu u Kırın*, *Verg u Heş u Lu*, *Lu u Kerce*, *Dik u Padişah* gibi masallarda rastlanmaktadır.

Motif Indeks of Folk-Literature'ün son sırasında *Çeşitli Motif Grupları* başlığı altında toplanmış olan renk, sayı, isim gibi motifler vardır.

Hiri Bırayi, *Dadi u Way u Hiri Bırayi* masallarında üç kardeş bulunmaktadır. *Lu u Kırın* masalında göğün yedinci katından bahsedilirken *Henar* masalında çalışmaya giden adamın yedi yıldır eve gelmediğinden bahsedilir. Yine *Wayê Hot Bırayon*, *Hen u Hot Bırayi* ve *Way u Hot Bırayi u Hemlık* masallarında yedi kardeş vardır.

Öte yandan kırk sayısı da *Eyşık u Fatık* ve *Dik u Padişah* masallarındaki kırk gün kırk gece düğün ifadelerinde geçmektedir.

Yine bu bölümde yer alan motiflerden sembolik renklerden altın sarısı *Dik u Kerg u Lu* masalında, siyah, beyaz ve kırmızı renkleri de *Heş u Lu* masalında geçmektedir.